Vi Mänskor

3/4 99

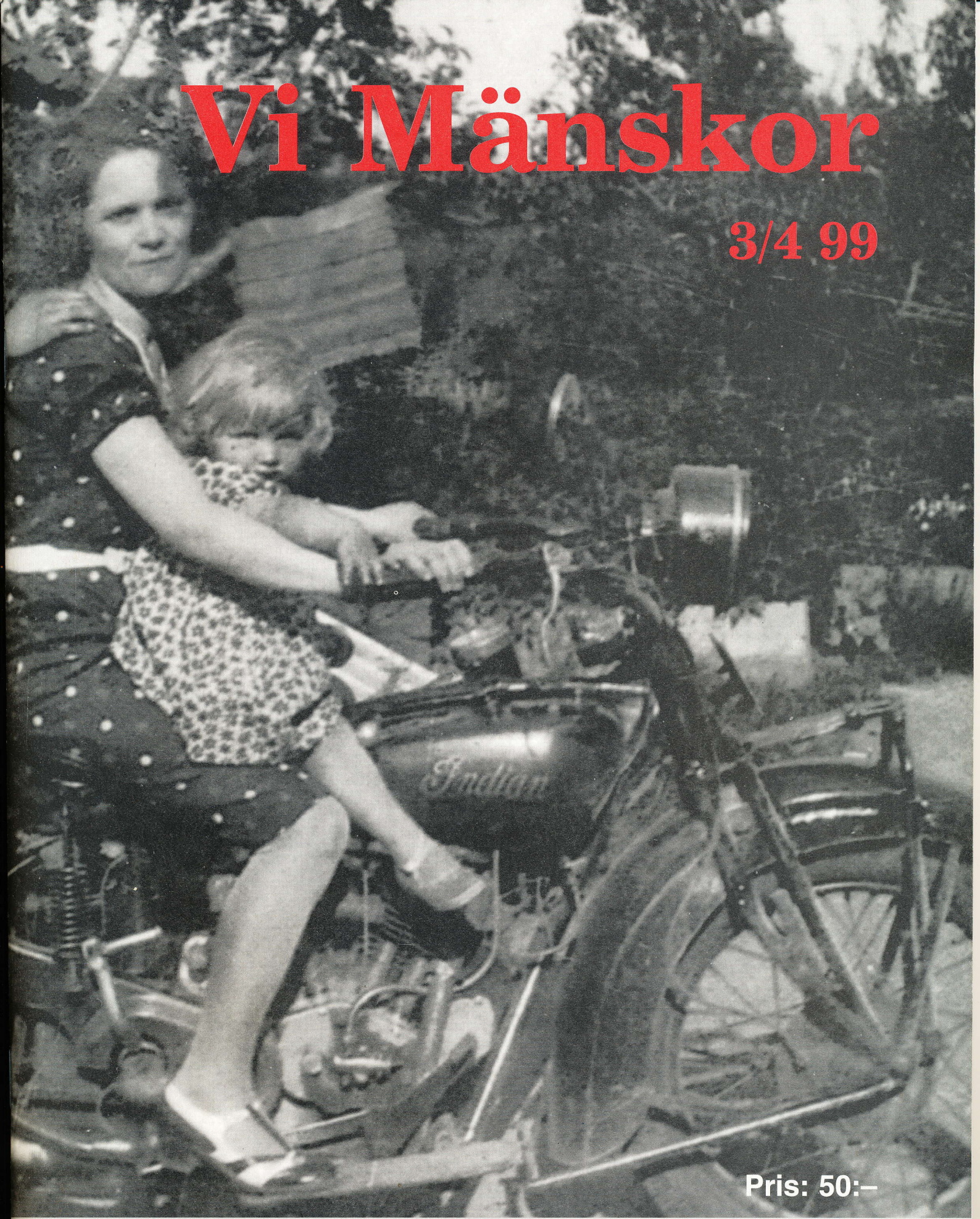

Eva X Moberg.
Vad har hänt med jämställdheten under 1900-talet.
Ingrid Segerstedt Wiberg om tidsandan.

Vi Mänskor
Nr 3/4 1999

I detta sekels och milleniums sista nummer av Vi Mänskor är det dags för en tillbakablick. Vad har hänt, vilka framsteg har varit viktigast för jämställdheten och vad återstår? Vi har frågat kända och okända kvinnor om deras syn. Visst har det hänt mycket. Vi har numera rösträtt, har kommit ut på arbetsmarknaden, har en fungerande barnomsorg, preventivmedel. Listan kan bli lång, men mycket återstår. De yngsta kvinnorna vi intervjuat tycker att det känns som om vi gått tillbaka. De får kämpa mot könsfördomar och ett förkrympt kvinnoideal.

Det har inte varit svårt att fylla detta dubbelnummer och det finns många frågor kvar som vi velat ta upp, till exempel frågan om kvinnofrid - när ska hot om våld mot kvinnor tas på allvar. En annan fråga gäller kvinnors hälsa. En orimlig arbetsbörda och stress leder till ökade långtidssjukskrivningar, framförallt bland kvinnor. "Vägra kallas hora" borde vara ett slagord på alla ungdomsskolor, för där och ända ner på mellanstadiet har ett språkbruk som vittnar om en aggressiv och förnedrande kvinnosyn börjat spridas.

Vi Mänskor kommer tillbaka i det nya årtusendet med ny teknik, delvis ny redaktion, men fortfarande med ett radikalt kvinnoperspektiv. Temat för nästa nummer blir - givetvis - framtiden: visioner, farhågor och framtidstro. *Caroline Runesdotter*

Ansvarig utgivare: Aase Bang
Redaktion:Aase Bang, Caroline Runesdotter,
Erni Friholt,Zaida Hagman, Viran Henriksson,
Eva Wikman och Ditte Johansson.
Layout:Caroline Runesdotter
Prenumeration: 4 nr/år 150 kr
Postgiro 90 24-1
Nästa nummer mars 2000
Manusstopp 1 februari
Tryck: Göteborgs Länstryckeri AB
e-post: Aase.Bang@telia.com
Adress: Vi Mänskor, Linnégat 21B, 41304
Göteborg, tel/fax 031-14 40 28

Innehåll:

Vad var viktigast för
Kvinnorna under 1900-talet 3
Kvinnorörelssen och framtiden
Toni Liversage 9
Uppväxt i Fattigsverige
Karin Hjelm 12
Flora Gladh - en överlevande
Eva Torstensson 16
Parvane Asselbegu från Karlstad
Intervju *Aase Bang* 18
Det känns som vi gått tillbaka
Cecilia och Anna 22
Intervju *Caroline Runesdotter*
Världskvinnomarschen 24
Fredsmarschen 1981
Toni Liversage 25
Toni Liversage - ett tidsvittne27
Har världen råd med kvinnor
Berit Ås 28
Rapport från den tvärvetenskapliga feministiska forskningsKonferensen i Tromsö
Agneta Wirén 32
Seminarium i Libnica, Norra
Bosnien, *Lill Nilsson* 34
Var finns de kritiska rösterna
Karin Wegestål 36
Ingrid Segerstedt Wiberg
Intervju 38
Bokrecensioner 40
Eva X Moberg, ett vänporträtt
Josephine Askegård 42
Till minne av Ulla Lindström
Lars Lindskog 44
Intervju med
Hjördis Levin
Intervju *Aase Bang* 46
SKV fyller 85, SKV:s historia
Hjördis Levin 51
Alla dessa minnen
Aase Bang 59
SKV-sidor 62

Rösträtt, fri abort, arbete, barnomsorg...

Vad var viktigast för jämställdheten under 1900-talet?

Kerstin Thorvall

- Att kvinnorna fick rösträtt 1921. Och det som hände under 60- och 70-talet, när det växte fram en ny ideologi. Vi fick unisexkläder, skulle dela på hushållssysslorna , mannen ställde upp på barnen och på sina relationer.

Det var en tid av möjligheter. Det lönade sig att protestera, almarna i Kungsträdgården fick stå kvar!

Det fanns en hoppfullhet, en tilltro till freden, som tyvärr har gått förlorad sen. Men något från 60-talet har dock levt vidare. De flesta av dagens unga män tar det som en självklarhet att deras kvinnor ska utbilda sig och yrkesarbeta och att de själva ska ta sin del av ansvaret för hem och barn.

Vad kvarstår att kämpa för?

-Barnen! Alla indragningar de senaste åren har drabbat dem hårt. Parklek, fritidshem, ungdomsgårdar har försvunnit, skolorna har sämre resurser.

Unga kvinnor vågar inte skaffa barn.

Jag är pessimistisk

för framtiden, så länge alla vackra ord och löften från politikerna bara är tom retorik.
Nämn en bok som har betytt mycket för dig!
- Emma Goldmans Anarkistiska minnen och Alberteböckerna. Emma Goldman var en internationell anarkist, hon gifte sig aldrig men levde med två karlar, hon höll uppviglande socialistiska tal som drog mycket folk och bar alltid med sig en liten resväska med nattkläder och en bok, eftersom hon visste att hon kanske skulle bli fängslad.

Hennes självbiografi är rolig och spännande. Vad gäller Cora Sandel, så drabbade hon mig som ett slag i maggropen när jag läste henne första gången. Det var som en berusning.

Jag var 26 år och småbarnsmamma, hade nått framgång i det yrke jag alltid hade drömt om, hade gift mig mot min mors vilja, men dög inte som hustru och mor.

Jag delade den känslan med Alberte, och jag har ständigt återvänt till henne.

Den inbundna, skygga Alberte är en envis revoltör. Just hennes brist på hjältinneegenskaper gör henne till en person att identifiera sig med, att hålla i handen när man själv sviktar.

Ångesten blåste henne i nacken när hon gick sin egen väg men hon vände inte.

Karin Lentz

- Man måste nog ändå framhålla den allmänna rösträtten och för mig personligen kvinnorörelsens på 70-talets diskussion och böcker, framflyttningen av feminismen, uppfriskandet av kvinnors kamp genom hela vår historia och lagar som stiftats för att underlätta.
Vad kvarstår att kämpa för?
- Kvinnofrid, verklig jämlik- och jämställdhet, brytande av könsroller, slut på mannen som norm.
Nämn en bok som har betytt mycket för dig!
- Virginia Woolf, "Ett eget rum" öppnade ytterligare ögonen för hur dominant patriarken var/är och vilken rädsla för kvinnan som ligger bakom, och för kvinnors tapperhet, klokhet och insiktsfullhet.

Herta Fischer

- Rösträtten för kvinnor så sent som in på 20-talet var viktig, men även Fogelstadgruppen, Rosa Luxemburg och Clara Zetkins arbete för kvinnlig jämställdhet är milstolpar.

Men än finns mycket att göra!
Vad kvarstår att kämpa för?
- Jag tror att rätten till arbete är oerhörd viktig för kvinnors självständighet. Här kommer även kampen för sex timmars arbetsdag in i sammanhanget.
Nämn en bok som har betytt mycket för dig, och som kan inspirera andra.
- Tyvärr hinner jag inte läsa så mycket skönlitteratur. Men Marianne Fredrikssons "Hannas döttrar" ger en gripande och klart progressiv bild av utvecklingen från Fattigsverige till folkhemmet (som nu tyvärr hotas av betydande nedskrotning).

Berit Ås

Stora förändringar har skett i Sverige (och Norge) under 1900-talet vad gäller kvinnornas situation. Är det någon enskild sak som, enligt din mening, har betytt särskilt mycket för den relativa jämställdhet som vi har uppnått? Kvinnans kontroll över sin egen fruktbarhet; fri abort och tillgång till preventivmedel har antagligen haft en ovanlig stor betydelse för jämställdhetskampen - såväl i det nära parförhållandet som i kvinnans frigörelse till yrkesliv och politisk deltagande.
"Det är bara några frågor kvar", sjöng de i Jösses flickor. Vad är det viktigaste som vi måste kämpa för under de närmaste åren? När man i Jösses flickor sjunger att det "är bara några frågor kvar", så är det dessvärre fel. Missförståndet beror på manssamhällets propaganda och felinformation till kvinnorna i de flesta länder. I förhållandet till männen har kvinnorna, ekonomiskt och arbetsmässigt, fått sin situation försämrad. Vi vet att de rika blir rikare och de fattiga blir fattigare. Med marknadsliberalismen som ideologi och i praxis ökar gapet med stor hastighet. Norge är det land i Europa där gapet har ökat mest under de senaste tio åren. Men få ekonomer påminner oss om att det är kvinnorna som utgör de fattigaste i befolkningen - i alla länder.

Är det någon bok som har betytt mycket för dig?

Just nu är det boken "Bestulna på framtiden; Hotas vår fertilitet, intelligens och överlevnadsförmåga av syntetiska kemikalier? En vetenskaplig detektivroman av Theo Colborn, Dianne Dumanski och John Peterson Myers. Colborn refererar ständigt till Rachel Carsons resultat och teorier. Boken är såpass populariserad att den är lätt att läsa. Det finns många kvinnliga forskare inom traditionellt mansdominerade områden, som industrikemi, farmaci och forskning kring pesticider. Min fråga är naturligtvis: Intresserna är kanske inte könsneutrala men styrs av värden som har förvärvats genom socialiseringsprocesser på olika sätt.

Hanna Rahm

Vad tycker du är det viktigaste som har skett på jämställdhetsområdet under detta sekel?

-Vändpunkten var nog rösträtten, då det blev teoretiskt möjligt för kvinnorna att ha politisk rösträtt och de släpptes in på den politiska arenan. Men många andra saker har också varit viktigt, till exempel utbyggnaden av barnomsorgen.

Vad kvarstår att kämpa för?

Formellt sett är vi jämställda, men vi måste synliggöra det förtryck som fortfarande finns kvar. Det gäller att hålla debatten levande och döda gamla fördomar, från löneskillnader till kvinnans plats i hemmet och objektiviseringen av kvinnokroppen.

Nämn en bok som har betytt mycket för dig, och som kan inspirera andra.

"Egalias döttrar" av Gerd Brantenberg är en perfekt bok för att öppna ögonen på folk. Hon beskriver helt konsekvent en värld där könsrollerna är ombytta. Det är dessutom en rolig bok.

Ann-Britt Grünewald

Vad tycker du är det viktigaste som har skett på jämställdhetsområdet under detta sekel?

- Kvinnors rätt att kontrollera fortplantningen är den överlägset viktigaste frågan för jämställdheten. Därför att i dess fotspår har kommit möjligheten till arbete och egen ekonomi.

Endast den som har egna pengar är fri, skulle man kunna säga för att travestera Persson. Som en konsekvens av detta kom sedan utbygggnaden av barnomsorgen och allt vad därtill hör.

Men preventivmedlen och de fria aborterna är det som är grunden och som omöjliggör kvinnors slaveri i barnsängar.

Vad kvarstår att kämpa för?

- Lika ekonomisk makt och lika politisk makt som männen. Makt alltså.

Nämn en bok som har betytt mycket för dig, och som kan inspirera andra.

- Det finns många böcker som har inspirerat mig under mitt liv. Mest tror jag ändå att Pippi Långstrump har betytt. En fri flicka alltså. Stark och lite galen men snäll.

Gunilla Carlstedt

Vad tycker du är det viktigaste som har skett på jämställdhetsområdet under detta sekel?
Barnomsorgens utbyggnad.
Abortfrågan.
Vad kvarstår att kämpa för?
Bättre löner och arbetsvillkor i kvinnodominerade jobb.
Nämn en bok som har betytt mycket för dig, och som kan inspirera andra.
Cora Sandels Alberte-böcker: "att envist söka sitt spår".

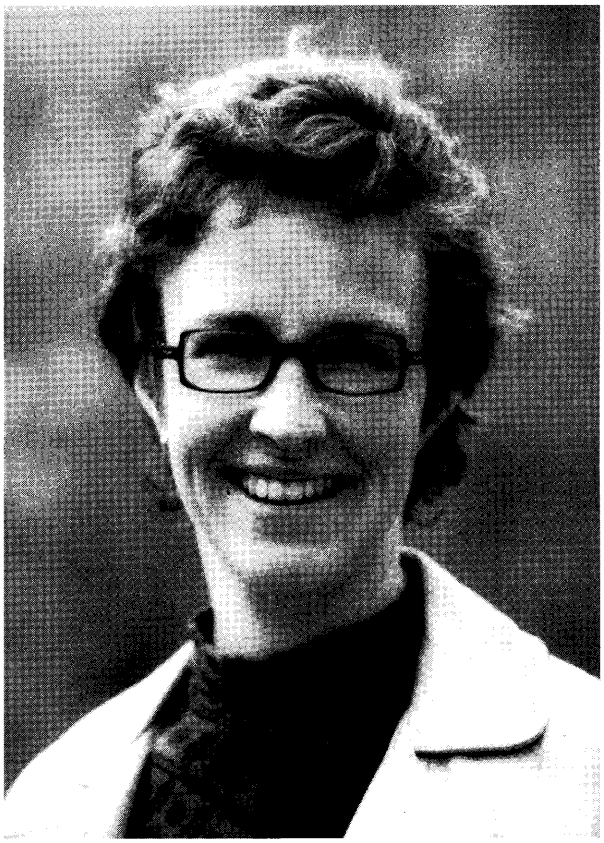

Kristina Hultman

- Kvinnornas inträde på arbetsmarknaden är viktigast, att vi deltar i "produktionen", och dessutom att vi nu kan kontrollera vår egen "reproduktion", dvs p-pillret och den fria aborten. Man slipper dö i barnsäng, blir inte utstött om man föder utomäktenskapliga barn osv. Produktionen och reproduktionen hänger ihop i ett samspel där kvinnans kontroll över det ena hela tiden förstärker det andra.

Vad kvarstår att kämpa för?
- För svensk del: mäns acceptans av kvinnor som likvärdiga, stopp för kvinnohat och våld med andra ord. Globalt är i stort sett "alla" de klassiska rättighetsfrågorna kvar att lösa.

Nämn en bok som har betytt mycket för dig.
- Jag har vare sig bibel eller husgud, men har givetvis inspirerats av de stora som till exempel Simone de Beauvoir. Men snarare så att jag insupit deras tankar med tidsandan än att jag suttit och läst in mig ordagrant.

Jag tycker mångfalden av feministiska tankar är inspirerande. Läste just två motpoler: Barbro Backbergers "Det förkrympta kvinnoidealet från -66 och Nancy Eriksson "Bara en hemmafru" från -63 - båda tämligen bortglömda. Det var inspirerande och belysande.

Mitt råd till andra är därför: gräv i antikvariatens bokhyllor.

En bok som var viktig för mig när jag läste på universitetet och ville bli "intellektuell" var Toril Mois "Sexual textual politics".

Hon skriver i en postmodern teoretisk tradition, men är hela tiden politisk. Ett måste för alla som är intresserade av litteraturteori.

Ylva Thörn

Vad tycker du är det viktigaste som har skett på jämställdhetsområdet under detta sekel?

- Grundläggande är den allmänna rösträtten, legaliserade preventivmedel och allas rätt till utbildning. Men annat mer "handfast" spelar också en stor roll, som den sociala bostadspolitiken, med målet att alla ska ha råd att ha en bostad med vatten och avlopp, värme, kylskåp och tillgång till tvättmaskin.

Vad kvarstår att kämpa för?

De närmaste åren måste vi dels kämpa för att behålla det vi redan har uppnått. Tyvärr är det inte självklart för alla med en god barnomsorg för alla barn eller en äldreomsorg med hög kvalitet. Dels måste vi fortsätta att arbeta för att få upp lönerna för de kvinnodominerade yrkena med målet lika lön för likvärdigt arbete.

Nämn en bok som har betytt mycket för dig, och som kan inspirera andra?

- En bok som har betytt mycket för mig är Kulla-Gulla. Jag lånade många av dem och kan inte nämna någon enskild bok. De gjorde mig medveten om hur olika vi behandlas beroende på vem du råkar vara. När jag blev lite äldre slukade jag Per Anders Fogelströms Stockholmsserie som så tydligt visar kvinnans utsatthet och vilket stort lass hon tvingas dra.

Margó Ingvardsson

Vad tycker du är det viktigaste som har skett på jämställdhetsområdet under detta sekel?

Om jag utgår från mig själv är daghemsutbyggnaden den viktigaste reformen. Och jag tror att jag är ganska representativ för min generation. Jag är född i början på 40-talet, mamma var hemmafru. Det ville jag inte bli. Som många andra kvinnor ur min generation gifte jag mig tidigt, vid 20 år, och fick första barnet vid 23. Då började kampen. Utan daghemsplats kunde jag inte utbilda mig och få ett arbete. Att pappan skulle kunna stanna hemma fanns inte ens i mina tankar. När mitt andra barn fyllt två år fick bägge plats på dagis, och jag kunde börja studera. Jag blev sjukgymnast, arbetade heltid och fick den självständighet som egen ekonomi medförde. Jag fick yrkesidentitet och bra självkänsla. Och jag vågade bli politiker. Förutsättningen för allt detta var daghemsplatser till mina barn.

Vad kvarstår att kämpa för?

Halva makten och hela lönen! Jag tror att vi också kommer att få lägga vår kraft på att behålla redan vunna rättigheter. Ett exempel är vår nuvarande abortlagstiftning som ger kvinnan rätten att själv fatta beslut.

Nämn en bok som har betytt mycket för dig, och som kan inspirera andra.

"Tjänarinnans berättelse" av Margaret Atwood. Den fick mig att se att även om den ursprungliga tanken är god, kan utvecklingen bli förskräcklig. Jag kan se vissa likheter i verkligheten, i smått och stort. Obehagliga tendenser i kvinnokampen, förskräckande tillämpning av politiska idéer och religiösa rörelser som övergår i destruktivitet.

Kvinnorörelsen och framtiden

av Toni Liversage

I det århundrade som nu går mot sitt slut, har vi i vår del av världen sett framväxten av en rad gräsrotsrörelser, som var och en på sitt sätt har präglat utvecklingen. Förutom kvinnorörelsen kan man nämna fredsrörelsen och antikärnkraftsrörelsen, rörelser mot förorening och rovdrift på naturen m.m. Bland dessa intar emellertid kvinnorörelsen en särskild roll, eftersom den med sin paroll "det personliga är politiskt" på samma gång har riktat fokus mot både den enskilde och mot samhället.

Den nya kvinnorörelsen som den kallades (till skillnad från den gamla – eller första – kvinnorörelsen, som växte fram under andra halvan av 1900–talet), uppstod i kölvattnet på ungdoms – och studentrevolten på 1960–talet, främst i Västeuropa och USA. Även kvinnorna hade varit aktiva i de rörelserna, men efterhand tröttnade de på att "laga te till revolutionen", som de sade, och började därför "isolera sig" i basgrupper, där de – som ett första steg på vägen – tog utgångspunkt i sin egen situation.

Kvinna är inte kvinna värst

Själv var jag med i början av 70–talet, när den så kallade Röd-strumperörelsen dök upp i Danmark. Det var en omvälvande tid, då vi plötsligt förstod att kvinna inte är kvinna värst, så som man annars hade gått och trott.

I min bok Kvinden og historien som utkom 1972 (i svensk översättning: Kvinnan och historien, 1975), slutar jag med ett citat ur en amerikansk undergroundtidning, som beskriver den stämning som vi upplevde den gången, när kvinnor – efter att tidigare ha uppfattat varandra som konkurrenter – nu gick samman. I citatet står det bland annat:

"Grunden till en ny kultur lades, när kvinnor möttes och upptäckte

av Toni Liversage

att deras till synes privata och isolerade erfarenheter och tankar var gemensamma för alla kvinnor. Det var något tillbakahållet och försiktigt och klumpigt över det första mötet. Det växte och blev till en ny rasande kraft och glädje – mera intensivt än jag någonsin tidigare har upplevt. Kvinnor får aldrig mer förlora varandra ur sikte!"

Kvinnorörelsens betydelse

Det speciella med kvinnorörelsen var som sagt, att den på avgörande sätt ändrade den enskilda kvinnans självförståelse. Kvinnor upptäckte att det som de trodde var deras helt privata problem – avsaknaden av självmedvetenhet, osäkerheten, behovet att göra alla till lags – i verkligheten var något som de hade gemensamt med många andra kvinnor.

Till detta kom de helt konkreta problemen, som kvinnorna upplevde i samhället och familjen – dubbelarbetet, de orättvisa lönerna och – den gången – ingen fri abort.

Och även om det kan vara svårt att mäta en rörelses betydelse, vill jag dock nämna några av de samhällsförändringar där kvinnorörelsen enligt min mening har spelat en avgörande roll. Vi har till exempel fått fri abort, som är en otrolig viktig reform när man tänker på vad kvinnor tidigare har fått genomlida och utstå på grund av oönskade graviditeter. Och sett i ett större perspektiv är det faktiskt inte så länge sedan. I Danmark fick vi fri abort 1973.

Det var också på 70–talet som vi i Danmark formellt sett fick lika lön. Även här var Rödstrumporna mycket aktiva, och även om vi ju alla vet att vi inte i realiteten har fått lika lön, är det dock ett steg på vägen och innebär att kvinnorna i sina krav kan hänvisa till en helt konkret lag och eventuellt gå rättens väg. Det har också hänt några gånger.

En annan viktig sak som kvinnorörelsen satte fokus på var det våld som många kvinnor blev – och fortfarande blir – utsatta för. Kvinnorörelsen gjorde problemet synligt, och senare har en lång rad kriscentra etablerats, både här hemma och i andra länder.

Fortfarande långt kvar...

Inte minst viktigt är naturligtvis det faktum att kvinnorna i Skandinavien har blivit markant bättre representerade i såväl parlament

som regeringar. Parollen "kvinna, rösta på kvinna" har verkligen visat sig ha en stor betydelse..

Samtidigt har kvinnorörelsen självklart också lett till mer långsiktiga attitydförändringar vad gäller förhållandet mellan män och kvinnor. Den har hjälpt till med att synliggöra skillnaderna i de två könens makt och inflytande, och det är skillnader som, enligt min mening, fortfarande lever vidare i bästa välmåga trots de viktiga förändringar jag har nämnt.

För det existerar fortfarande ett (osynligt) glastak som kvinnor som grupp stöter emot, och som betyder att det ständigt – nu på tröskeln till nästa årtusende – är nästan uteslutande män som på det globala planet och i de stora mäktiga institutionerna tar de långtgående beslut som berör oss alla – kvinnor såväl som de män, som också står utanför makthierarkierna. Därför är kvinnokampens tid långt ifrån över, och man får bara hoppas att en ny kvinnorörelse förr eller senare vill ta upp utmaningen.

Uppväxt i Fattig-Sverige

Hon har kommit en lång väg från sin fattiga barndom, Karin Hjelm. Inte så att hon har företagit en klassresa; Karin är fortfarande arbetarflickan från bruket. i Värmland. Men nu bor hon i villa och har bil. Änka sedan flera år ("men gift har jag aldrig varit!") är hon idag en mycket ungdomlig 79-åring som leder litteraturcirklar i PRO. Karin har varit aktiv i facket, och 1948 gick hon med i Socialdemokratiska kvinnoklubben. Hon har suttit i kommunfullmäktige och i byggnadsnämnden i Deje och i kulturnämnden i Forshaga efter kommunsammanslagningen.

Mitt 1900-tal började 29.11.1920. Min far Axel Hjelm, född 1870, var nära 52 år när jag föddes. Min mor Anette föddes 1886 i Kirkenæs i Norge som "oäkting", emedan hennes far inte fick gifta sig med en fattig piga från Sverige, utan hon föstes iväg. För henne var det att,efter en trist barndom, ge sig ut att ta pigplats hos bönder, och som sådan kom hon till Deje. Vilket år vet jag inte. Axel och Anette gifte sig 1913 och 1914 blev min enda syster, Elin, född.

Min far var tvilling och hans bror Karl blev tre år gammal. Antagligen dog han av 'engelska sjukan', rakitis. Vi tror det, för Axel fick det också. Hans ben blev förkrymta och det ena kortare än det andra, så han haltade litet när han gick, vilket han gjorde mycket. Han lärde sig aldrig att cykla. Fick inte gå i skolan mer än någon månad, men kunde läsa skapligt. Skriva var det sämre med.

Fars första arbete var att valla bolagets kor. Senare var han vid sågen på Dejefors. Min farfar, Andreas, hade 'fallsjukan', epilepsi. Antagligen hade han fått den av hårt arbete under barndomen. Han var borta från arbetet när han föll och slog sig. Alltså fick Axel bli familjeförsörjare åt en växande familj. Bland annat fick han som liten gå och hämta 'fattighjälp' på tre kronor i månaden för sju personer. Bonden som delade ut den sa "Är det redan slut?". Axel hade en syster som hette Elin, som dog av lunginflammation vid sju års ålder. Han fick bära hem hennes kista från tillverkaren. Han var då 14 år.

Efter sågverket i Dejefors tog han arbete vid den nyöppnade massa- och pappersfabriken "Gråten" i Deje. Där blev han 'hartzkokare C', som var den lägsta graden, och betalt därefter. Han åtog sig också att gå vakt om helgerna när fabriken stod, från lördag middag till måndag morgon. Det betydde att gå runt till alla ställen i och utanför fabriken varje timme hela dygnet. Han hade en klocka i ett fodral av läder, med en lång rem att bära över axeln. En pappersremsa gick runt i den och en nyckel hängde på varje plats. Olika överallt, så den gjorde olika märken. Jag var med honom många gånger om söndagarna. Han blev pensionerad 1939 vid 69 år. Levde tio år till. Typiskt är att han dog på arbetarnas dag 1 maj 1949.

Själv började jag på sortersalen på pappersbruket i februari 1937, efter 6-årig folkskola. Som minderårig hade jag då 30 öre i timmen. De

Karin Hjelm och Hilma Nilsson, 1938.

äldre över 18 hade 60 öre. Sorterat papper räknades i ris. Ett kast = fyra ark, en bok = sex kast, ett ris = 20 böcker. Var själv risbindare, som vi kallades som tog hand om de sorterade arken. Till vänster var 'meshålen', med plank omkring, 'mesvägga'. Den täcktes ofta av cirkusaffischering. Mesa = grönsvart flytande avfall från tillverkningen som senare blev gråvit och stelnade. Den innehöll kalk som många bönder hämtade och hade på åkrarna. Senare användes den vid spritfabriken i Forshaga. Till slut sattes en mespanna in som brände upp avfallet. Då fanns tre 'meshålor' på olika ställen. Likaså blev det en svart avfallsprodukt, slagg, som användes på vägarna. Det såg nästan ut som asfalt. Blev hårt till slut. Bredvid 'meshålan' låg vårt hus. Från början stod en 'kuja', 'Momkujan', där. En kvinna som kallades MomAnna hade bott där. Min

far Axel Hjelm köpte den. Han byggde ett nytt tvåfamiljshus där 1909. Det revs när läkarstationen byggdes.

I början av 30-talet blev det en stor tragedi för min far, när vägverket beslöt att den nya vägen skulle dras över vår trädgård. De högg av rötterna på äppel- och körsbärsträden och tog vårt potatisland. Det klöv tomten i två delar. Den gamla landsvägen fortsatte i en liten backe, 'Kneppa', sa vi, och en kurva. De flesta av husen som låg där är borta. Bland annat var där ett slakteri, tillhörigt 'Kooperativa Föreningen Enigheten'. Där blev senare en läskedrycksfabrik. Allt är borta nu.

I Moänga bodde en familj med två söner som var mekaniskt intresserade och byggde 'radiohögtalare' som de lät allmänheten lyssna till, genom ett öppet fönster på övre våningen. När 'Dagsnyheterna från Tidningarnas Telegrambyrå' kom klockan 19 var det packat med folk både på landsvägsstaketet och i slänten till NKLJ-banan. Särskilt minns jag utsändningarna från Charles Lindbergs flygning över Atlanten 1927 och Sacco- och Vanzettiaffären* samma år.

Mitt emot Moänga låg min farbror Gustavs hus. Nedanför det, i Villadalen, fanns en ypperlig kallkälla, där vi hämtade vatten och bar i hinkar hem. Uppför tre trappor i slänten. Senare tappades mesan dit, i långa rör, så då blev en handpump uppsatt i Gustavs trädgård, med trappa upp till landsvägen. När kommunen började dra vattenledningar fick vi en kran vid potatislandet. När sedan vägen delade tomten fick vi en kran vid hörnet av vårt hus. 1942 drogs ledningen inomhus. Eftersom vägen tog potatislandet blev vi tilldelade ett annat land, vid Lyckorna. Där byggdes under kriget en kulle upp, av massabalar som täcktes med jord och grästorv, och en luftvärnskanon placerades ovanpå. Den skulle skydda den krutfabrik som utlokaliserades från Marieberg i Stockholm på 40-talet. Den var hemlig och kallades NC-fabriken, och man skulle inte låtsas om att den fanns. Teglet målades grönsvart och en träskorsten spydde ut svavelgul rök som gjorde björkarna svarta när fabriken gick, vilket inte var lång tid. Det blev åter grönt när den stoppade. Kanonen flyttades senare till pappersbrukstaket.

Karin Hjelm

*) Sacco och Vanzetti var italienska emigranter och anarkister som avrättades i USA för ett mord de inte hade begått.

Första Maj i Deje 1926

Sortersalen i pappersbrukket på 1920-talet

Flora Gladh, en överlevande

Flora Gladh är född i Ungern 1925 och fördes 1944, tillsammans med fyra syskon, mamma och pappa, till Auschwitz-Birkenau. Bara Flora kom därifrån. Hon har alltså tillbringat cirka ett år i ett helvete, så grymt att det inte går att förstå.

Hon fördes till Sverige med Bernadottes "vita bussar" efter befrielsen 1945 och hamnade på detta sätt i Deje i Värmland, där hon ännu är kvar. Numera som pensionär.

Flora vill dock inte att historien ska glömmas och reser därför ut i skolor och följer flera gånger per år med grupper till Auschwitz. Där berättar hon för skolelever, lärare, fackföreningsfolk och andra om sina upplevelser.

Därför har hon också berättat sin historia för författaren Eva Thorstensson som tolkat och skrivit hennes liv. Boken heter "inte glömma, inte minnas - från Auschwitz till chokladpudding med vispgrädde" och är en berättande dikt. Titeln antyder att det finns flera nedslagspunkter,

Vid ankomsten till lägret

Josef Mengele
Döden med doktorsgrad
tyckte han bara
gjorde sitt jobb.
Du
såg hur han
arbetade hårt
den dagen du kom
till Gehenna i björkhaget
Tågbromsar skrek
Strålkastarna
stack dina ögon
ilskna röster
gav order på tyska
"ALLE HERAUS
ABER SCHNELL!
SCHNELL
SCHNELL
SCHNELLER!"
Med förvåning i blicken
såg du taggtråd
piskor
gevär och påkar
pistoler som blänkte ikapp
med ögon
av bottenlöst hat
eller nitisk glöd
att göra sin plikt
Plikten att skära bort
sjuka bölder
från Tredje Rikets
ariska kropp
Du förstod inte ännu
att det var du
Än mindre att den minsta
finaste syster
som nu tryckte sitt ljusa hår
mot den höft
var en böld
som skulle tas bort
Hon anade kanske
inuti någonstans
nu var det som
i sagan hon hört
när hon såg vargarnas
gula stickande blick
såg in i ett dreglande gap
svart som skräcken i natten

Du
visste inte att doktorn
och alla hans lydiga pojkar
tyckte att de gjorde ett jobb
som var bra
när de delade er
En liten knyck
på Mengeles högra hand
höger - vänster
och bara du
var brukbar ett tag
Du
kan ännu
i den stjärnklara
vackraste natt
eller då brisen
nyper gardinen
en försommarkväll
höra syskon och mor
i panik och förtvivlan
skrika ditt namn
De visste nog inte
att de trampade tårarnas väg
där hundratusentals
gått före dem
Att dimman
var gråten från andra
som betraktats som dödkött
på Tusenårsrikets kropp

Din faders rop efter dig
hans ögons fröjd
Du

vet att han
mindes din röda kappa
och hur fin du blev
när den var tråcklad och sydd.
Du
vet att han mindes
hur du dansat på lackskor
och svängt dig
och ditt svarta hår
som en riktig
prinsessa i solen
Du
tror att han trodde som du
Ni skulle placeras
i olika läger
Men du hör hans röst
ständigt inom dig
"Flora, kom hit!"
Men hur skulle du
kunnat veta
det var det sista
av honom du hörde

Tänk vad doktorn
måste ha slitit den dagen
för att skydda världen
från såna som ni

I Sverige

Min tystnad
mitt vapen
Jag ville bara ha ett liv
ville leva normalt
ville glömma
Jag kunde inte se
det som hänt
som en del av mitt liv
det var en annan historia
Vad skulle det tjäna till
att riva i variga sår
när ingen ändå
skulle tro mig
Hur skulle jag kunna
hur skulle jag orka
måla över det svarta
mörkret i mig
Hur skulle barnen kunna förstå
hur skulle jag kunna
när hela min kropp sa "nej"
Min hals snördes ihop
som i kramp
när dottern kom hem
från skolan en dag
med Gråten i väskan
frågade vad onda blickar
och glåpord betydde
Judinna
Belsenfånge
Mamma de säger att
orden hör samman med dig
Mamma..
Jag vände mig bort
diskade som
en drunknande
kämpar för livet
Tårarna sprang
i min svarta skog
Min kropp blev en fästning
och dottern stod kvar
på vallgravens andra strand

kriget på Balkan och ett rasistiskt illdåd i Skåne. Detta är Eva Thorstenssons fjärde bok. 1984 kom debutboken "Ett år med Liv" som handlade om dottern Livs födelse och första levnadsår. Hon föddes under dramatiska omständigheter sex veckor för tidigt och det följande året blev en jobbig tid för mamma och barn.

"Utmaning" 1989 är dikter siom behandlar ungdomstid och samliv. "Jag sålde inte mitt liv" 1996 är en dokumentärlyrisk berättelse om en svenskamerikans liv.

Eva Torstensson skrev

Flora Gladh berättade

Hon kom till Sverige 1986 tillsammans med sin make och tvååriga dotter. Att det blev Sverige var inte planerat.

Familjen smugglades ut ur Iran och hjälptes hit av partikam-rater i utlandet. När de väl kom hit gick allt mycket snabbt. Det första polisförhöret ägde rum på Arlanda, sedan förhördes de igen dagen efter och placerades i en flyktingförläggning i Säffle. Tre veckor senare blev det ytterligare ett förhör, de fick uppehållstillstånd som politiska flyktingar och kom till Arvika. Nu har Parvane Assadbegli bott i Karlstad i 14 år.

Jag tror på socialismen

- Jag växte upp i en medelklassfamilj i Teheran tillsammans med fem syskon. Pappa var affärsman, mamma hemmafru. Det viktigaste av allt var att vi skulle utbilda oss, både flickor och pojkar.

Alla mina syskon är akademiker och det går bra för dem. De bor kvar i Iran. Själv började jag studera till elektroingeniör, och hade läst vid universitetet i Teheran i ett år när ayatollorna förstod att de inte hade kontroll över oss.

De stängde universitetet i två år, och när det öppnades igen fick inte alla fortsätta studierna. Jag var bland dem som utestängdes, eftersom jag var medlem i kommunistpartiet.

Du blev alltså tidigt politiskt medveten?

När jag var 16 år mötte jag en engelsk student som gav mig en bok av den kände sovjetiska pedagogen Anton Makarenko, som tog hand om utslagna, 'vilda', barn under åren efter revolutionen. Jag tyckte att vi behövde något liknande i Iran.

Många barn i min ålder fick jobba hårt för usel lön, och en kusin som var socialarbetare arbetade i ett område i staden med många prostituerade. Han berättade hur hemskt det var när unga flickor inte hade något val, att de tvingades prostituera sig om de hade förlorat sin oskuld. Flickornas liv är ju mycket begränsade i Iran, medan pojkarna kan göra vad de vill.

Jag har också läst Makarenko, han är fascinerande. Och när jag besökte Kabul på 80-talet, långt innan talibanernas intåg, var jag på ett barnhem som drevs enligt Makarenkos principer.

Men hur gick det med dig när du inte fick studera vidare?

Mina föräldrar försörjde mig ju, men jag började arbeta på en textilfabrik för att känna hur det var att ha ett vanligt jobb. Det hade jag aldrig haft förut. Där var det tjugo anställda mellan tio och tjugo år, de satt i en källarlokal, arbetsdagen var från sju till fem.

Jag började arbeta fackligt, det var nödvändigt att stärka facket. Senare bör-jade jag också lära kvinnorna läsa och skriva.

Det är väldigt många analfabeter bland arbetarna, särskilt bland kvinnorna. Jag kom i kontakt med en kvinnoorganisation, vars ledning sitter i fängelse nu. Kvinnornas underordning har starka rötter, hela samhället bygger på Koranen, och det är svårt att kritisera missförhållanden direkt eftersom religionen är så viktig.

Ayatollorna ändrade lagen så det blev förbjudet att visa sig ute utan slöja. Vi tyckte att det egentligen var en bagatell, det viktiga var att de höll alla löfter de hade givit. De skulle genomföra reformer, avskaffa barnarbetet, ändra ekonomin. Vi kunde gärna bära slöja, tyckte vi, om de ändrade samhället till det bättre så att ingen längre behövde somna hungrig. Vi trodde att vi skulle kunna tvinga dem till att uppfylla löftena genom att samarbeta. Men så blev det väldigt hårda dagar.

Plötsligt 1982 blev alla politiska partier förbjudna. De slog till en kväll och en natt och arresterade alla aktiva de kom åt. Min man och jag klarade oss eftersom vi var borta den kvällen. Vi tvingades gå under jorden trots att jag var höggravid. Allt gick väldigt snabbt och vi var inte beredda. Hela partistyrelsen arresterades, all information stryptes. Partiet hade namnlistor på medlemmar och sympatisörer, det var universitetsfolk, fackligt aktiva, de som var med i kvinnoorganisationen.

Sedan blev det lite lugnare, men 1985-86 blev det åter värre. Många arresterades, torterades och dödades i fängelserna. De avrättade så många att de inte ens hann begrava dem ordentlig. Liken slängdes i massgravar och hundar grävde upp dem igen.

Så kom kriget mot Irak. Vi hade varnat för det, eftersom vi visste att Irak mobiliserade längs gränsen, men folket var helt oförberett. Många unga pojkar skickades i döden. Senare fick min man och jag veta, genom fängslade kamrater, att vi var eftersökta. Vi visste att nu var det dags. Vi var tvungna att lämna landet.

Vi smugglades ut och kom till Sverige med hjälp av partikamrater i utlandet. Men jag ser tillbaka på det politiska arbetet i Iran med glädje. Det var en härlig tid, vi diskuterade nätterna igenom, diskuterade olika sätt att tänka och se på livet. Det var viktigt att upplysa befolkningen.

Eftersom partiet varken hade tillgång till radio eller tv deltog alla i försäljningen av den egna tidningen. Vi knackade dörr, träffade

massa människor, diskuterade och agiterade. Men det var innan 1982 då klimatet hårdnade. Om man då ertappades med att sälja tidningen, arresterades man. Man kunde arresteras på förmiddagen och avrättas på kvällen. Väldigt många unga försvann och ingen vet vad som hände dem.

För några år sedan talade du på Internationella kvinnodagen i Karlstad. Då läste du en dikt som grep mig starkt.

Jag har faktiskt med mig den dikten. Den skrevs av en av mina väninnor som avrättades sedan. Du kan få den till tidningen.

Har du själv översatt dikten?

Ja, det har jag. När vi kom till Sverige beslöt vi att vi skulle lära oss svenska så fort som möjligt. Jag lyssnade på radio hela dagarna för att få in rytmen i språket, och vi läste svenska dagstidningar varje dag, även innan vi förstod allt. Vi ville lära oss allt om det svenska samhället.

De första åren bodde vi i Arvika, som var den första kommun som erbjöd sig att ta emot oss. När vi sedan kom till Karlstad fick jag jobb på flyktingförläggningen i Älvsbacka som informatör för de nyanlända, berättade för dem hur saker fungerar i Sverige. Sedan kontaktades jag av arbetsförmedlingen som erbjöd mig att gå en kurs för utländska akademiker.

Men jag ville inte längre jobba med siffror och maskiner, jag ville arbeta med levande människor. Så jag arbetade ett år som barnsköterska och tog sedan förskollärarexamen. Mina meriter var så bra att jag fick en likvärdig examen. Och då fanns det gott om jobb. Jag kallades till intervju, de pratade med mig ett par timmar och sedan fick jag anställning.

Jag arbetar fortfarande med att lära mig bättre svenska. Vi har ordböcker liggande framme och vi har lärt barnen att de också ska slå upp ord de inte förstår. Det räcker inte att kunna vardagsspråket. Barnen läser väldigt mycket och har ett stort ordförråd. Min dotter är 15 år och min son, som föddes här, är åtta.

Du är aktiv i politiken, har flera kommunalpolitiska uppdrag för vänsterpartiet?

Ja, men den första tiden i Sverige ville jag inte alls arbeta politiskt. Jag var deprimerad. Vart hade politiken fört mig, hade jag inte kunnat leva som mina syskon och stannat kvar i mitt land? Vad hade jag i Sverige att göra?

Det tog flera år innan jag upptäckte att det finns mycket att göra här också. Och det var nog bra att jag lärde känna samhället innan jag kastade mig ut i politiken igen. Men efter att vi noga hade studerat vad de olika partierna stod för gick vi med i vänsterpartiet. Men det tog flera år innan jag gick på det första mötet.

I mitt bagage har jag många erfarenheter, som delvis kan användas här. Jag vill se möjligheterna, komma med förslag, hitta vägar. Men valnatten, efter att vänsterpartiet hade gått så starkt framåt, gick jag gråtande hem från valvakan. Jag tänkte på alla mina kamrater som sitter i fängelse för att de ville förbättra världen, medan mina kamrater här sitter i riksdagen.

Jag sitter bland annat i polisstyrelsen. Det är det roligaste uppdraget. Det är nästan otroligt att polisen låter politikerna få insyn i sitt arbete, det kallar jag demokrati! Politikerna har ju visionerna om hur framtiden ska se ut. Jag är också ersättare i tekniska nämnden och så sitter jag i fullmäktige.

Men i fullmäktige känner jag mig maktlös, det är dåligt med jämställdheten där och allt är bestämt på förhand. Det är inte mycket jag kan göra för mitt land härifrån, men jag skickar pengar för att hjälpa före detta politiska fångar som har svårt att klara sig ekonomiskt. De får inte ta kvalificerade arbeten och har en hopplös situation.

Jag tror på socialismen, jag tror att rättvisan en gång ska segra, att vi ska skapa en rättvis värld.

Aase Bang

Se oss!

Jag är här bakom väggar och galler
med skrik i strupen
i väntan på bödlarna
Ni ska se mig ni som har lidit
Jag är en kvinna i fängelse
med all livskraft i kroppen
Jag är en människa, en som kan skriva historien
Jag har i barnens öron sjungit och sagt ord om kärlek och om framtiden
Deras öron är nu fyllda av ljudet från piskor
och smärta
Jag är Clara Zetkins hjärta i revolutionens sekunder
Jag är skrik från det svarta Afrika
Jag är skrik för framtidens hopp
Vi här bakom väggar och galler
med skrik i strupen
Väntar på avrättningen
Se oss
alla ni som dyrkar rättvisan
Se oss
hur de lade snaran om vår hals
från den dagen vi önskade en värld full av liv och rättvisa
Se oss
hur vår famn, som finns till för de nyfödda barnen
nu full av kulor och piskrapp
Se oss
Våra händer som ska bygga framtiden
sitter nu i handbojor
Se oss

Parvane Assadbegli

Det känns som vi gått tillbaka

Anna och Cecilia är båda i tjugoårsåldern. De har ett gemensamt projekt - att starta en tidning som vänder sig mot den enkelspåriga kvinnosyn som möter unga kvinnor idag. För det är den könsstereotypa kvinnosynen som de tycker är mest slående när de funderar över kvinnans situation i slutet av 1900-talet.

- Jag upplever att man ofta försöker förklara skillnader med biologi, som om det skulle sitta i hormonerna eller brösten. Skillnaderna börjar så himla tidigt. Föräldrar tar i och talar till sina flickor på olika sätt.

Anna går på IT-utbildning. Där poängterar de manliga lärarna varje dag att det är skillnad på flickor och pojkar. Och varje dag får hon ta ställning till om hon ska orka säga emot eller svälja fördomarna som lanseras i strid ström.

Cecilia känner igen situationen. Att ständigt behöva överväga om man ska säga ifrån eller hålla tyst.

- Man kan känna sig tjatig när man inte får respons av de andra. Å andra sidan är det en så skön känsla när jag får höra "Oj, det hade jag inte tänkt på" eller när jag märker att andra börjat tänka i andra banor. Men samtidigt får jag hela tiden tampas med detta att vara "jobbig".

I en tid när kvinnornas rösträtt redan ligger åttio år tillbaka i tiden, när en stark kvinnorörelse på sjuttiotalet borde ha vänt upp och ner på de invanda könsrollerna är de budskap som dagens unga matas med fulla av könsstereotyper.

- Jag läste *Under det rosa täcket* av Nina Björk. Jag hade sett mig som feminist innan, men att läsa den boken vände upp och ner på allt. Sen sökte jag och kom in på Kvinnofolk-högskolan för att läsa mer feministiska teorier och diskutera med andra.

För Anna och Cecilia var det ett studieår på Kvinnofolkhögskolan som öppnade ögonen ytterligare. Det var där de blev medvetna.

- Jag känner att jag borde agera varenda dag i alla möjliga situationer. På historielektionerna är alla kvinnorna i historien bortglömda. En stor del av skulden ligger hos

Cecilia Kent och Anna Johansson

reklamen. Det gäller särskilt den reklam som vänder sig till unga.

- Det borde vara hårdare koll på de budskap som förmedlas via reklamen. Det som blir fällt är verkligen hemskt. De menar den gråzon som inte är tillräckligt frapperande för att fällas men ändå är med och skapar vår identitet som kvinnor.

- De säljer genom att provocera i reklamen, men bryr sig inte om konsekvenserna, säger Cecilia.

- Och trenden går åt fel håll, det blir värre och värre, lägger Anna till. Istället för att gå tillbaka börjar man exponera killarna också.

- Fast, säger Cecilia, när män exponeras är det styrka och integritet man visar. Kvinnorna däremot visar istället vekhet när de exponeras.

Anna nämner som exempel Hennes & Mauritz barnkatalog. Flickorna hängde upp tvätt med kommentaren "Vi gör så gott vi kan". Pojkarna däremot tvättade bilen med ett självsäkert "Det här fixar vi".

- Egentligen känns det som om vi gått tillbaka. Reklamen kommer med en allt hårdare cementering av könsrollerna. Men trots allt sker det också förbättringar inom media, säger Cecilia och nämner Fittstim och tidskriften Darling.

- Ja, och så blir man glad över Shitz, det manliga nätverket mot den sex- och våldskultur som sprids bland män, glad över att Linna Johansson som startat den feministiska tiskriften Bleck fått så stor uppmärksamhet, fyller Anna i.

- Och så blir man glad över "Allt är möjligt", nätverket för Mediekritik. Anna och Cecilia har läst boken och hört dem på en föreläsning.

- Jag skulle vilja komma ut i skolorna och tala med unga tjejer om att sätta gränser, våga säga ifrån och lära ut självförsvar, säger Cecilia. Och jag skulle vilja kunna gå hem en sommarkväll utan att känna mig jagad. Det är så typiskt att när det är ett problem att tjejer riskerar att bli våldtagna och misshandlade när de tar sig hem på kvällen, är det inte de som är skyldiga som ska ändra sitt beteende utan kvinnorna. Är de skuld till det också? Samhällets reaktioner är ofta ytliga och avsedda att ge plåster på såren, tycker Cecilia och Anna fortsätter:

- Då ordnar de Tjejtaxi, men gör inget åt vissa killars våldsbeteende. Jag vill kunna gå hem på kvällarna utan att vara rädd.

Caroline Runesdotter

Förberedelserna pågår för fullt:

Världskvinnomarschen år 2000

Den 1 oktober hade 2505 kvinnogrupper i 139 länder anslutit sig till Världskvinnomarschen som äger rum nästa år. Sverige ligger i startgroparna, och vi hoppas naturligtvis på stor uppslutning från alla som instämmer i marschens två paroller: Mot fattigdomen och mot våldet mot kvinnor.

Som många säkert vet började det hela i Canada 1995. Då gick 850 kvinnor i tio dagar under det sekelgamla fackliga kvinnokravet "Bröd och rosor". Hösten 1998 samlades så 140 kvinnor från 65 länder och beslöt om en världsomspännande kampanj. Den ska ses som en fortsättning på FNs stora kvinnokonferenser i Mexico, Köpenhamn, Nairobi och Beijing. Nu måste alla vackra löften om jämställdhet förverkligas! Tyvärr är det ju faktiskt så att kvinnornas villkor har försämrats i nästan alla länder. Startskottet går på internationella kvinnodagen, 8 mars. Då ska man förutom vanliga möten och demonstrationer lansera "världens största underskriftskampanj". Listorna ska överlämnas till FN vid den avslutande marschen i New York den 17 oktober 2000. Innan dess har kvinnorna i Europa avslutat sin kampanj med en marsch i Bryssel den 14 oktober. Den som vill och har råd och tid kan alltså delta i båda. I övrigt står det varje land fritt att genomföra kampanjen på sitt eget sätt. Förhållandena runt om i världen är så olika, men även hos oss i Sverige har kvinnorna drabbats hårt av nedskärningar, arbetslöshet och ökande löneklyftor. Vi kan utan vidare instämma i parollen "2000 goda grunder att marschera". I Stockholm har Sergels Torg redan bokats den 8 mars, och även i Göteborg planerar man för upptakten den dagen. SKV har redan planerat för tre seminarier under året. Om det ska bli en kvinnomarsch i Sverige får det väl bli någon gång i augusti eller september. Annars är förslaget att vi bokar en tågvagn från Stockholm den 13 oktober och sen ansluter sig norska och danska kvinnor under vägen. I Bryssel blir det nästa dag en stjärndemonstration från olika platser i utkanterna av staden in till en stor park. Där blir det en mängd arrangemang, förutom seminarier, möten, underhållning, utställningar osv i två närliggande hus. Alla kan delta i kampanjen, men det är kvinnor som ska leda den och ta alla beslut. Det är viktigt att nå invandrarkvinnorna, och den kanadensiska ledargruppen påpekar att alla religioner är representerade. Det är också viktigt att erkänna mångfalden av kvinnoorganisationer - ingen ska ha monopol på marschen. Intresserad? Kontakta Aase Bang, tel/fax 054-18 99 61, e-post aase.bang@telia.com för information.

Från Köpenhamn till Paris:

Fredsmarschen 1981

I februari 1981 skickade tre norska kvinnor - Eva Nordland, Rakel Pedersen och Wenche Sørager - ett brev till alla fredsorganisationer i Norden med ett förslag om att vara med och genomföra en fredsmarsch från Köpenhamn till Paris, drygt 1100 kilometer. I sitt brev länkade de initiativet direkt sammans med END-appellen om ett atomvapenfritt Europa från Polen till Portugal, och som ett första steg krävde de en atomvapenfri zon i Norden. Vi i Nej til Atomvåben fick också brevet, och jag tänkte då jag läste det att det var en fantastisk idé, denna plan att gå genom Europa, flera nationaliteter tillsammans, överskrida gränserna, visa sin protest, synliggöra den. Marschen startade i Köpenhamn måndagen den 22 juni efter en stor och lyckad fredsfest dagen innan. I Norge hade man beslutat att kärntruppen skulle bestå av 40 nordiska kvinnor, tio från varje nordiskt land (utom Island) som skulle gå hela vägen, men att i övrigt kunde vem som helst ansluta sig, män, kvinnor och barn, för en kortare eller längre sträcka. Kvällen innan hade fyra buddhistmunkar från Japan kommit till Köpenhamn. De hade gått från Stockholm som led i en världsmarsch som hade börjat i Hiroshima och skulle sluta i New York under FNs nedrustningskonferens i juni 1982. Och de blev en mycket viktig del av marschen, på samma sätt som den vita fredsduvan på hjul som en grupp i Christiania hade gjort, och den stora blå END-banderollen, som också drogs hela vägen. Själv gick jag med i sammanlagt tre veckor - från Köpenhamn till Bremen och den sista veckan från Compiègne till Paris. Och något av det som jag minns allra bäst var när vi skulle passera gränsen mellan Danmark och Västtyskland. Vi var 300-400 skandinaver på båten mellan Korsør och Kiel, och då vi närmade oss hamnen ställde vi oss vid relingen och spejade ned mot kajen. Det skulle väl vara någon där och ta emot oss. Båten lade till, men vi såg ingen, en beklämmande känsla. Vi lotsades snabbt genom pass- och tullkontroll, och fortsatte ned genom en korridor som gjorde en skarp sväng. Då fick vi plötsligt se dem - massor av människor som ropade och vinkade, banderoller, en våg av huvuden. Och så var vi på väg ned mot dem, och varje gång en ny grupp dök upp klappade och ropade de. Och när vi alla äntligen hade kommit ned på kajen, var det en som försiktigt - på "interskandinaviska" - började sjunga "I natt jag drömde..." Vi höll varandra om axlarna, vaggade fram och tillbaks - finnar, svenskar, norrmän, danskar och tyskar...

Ned genom Nordtyskland

En vecka tog det att gå från Kiel till Bremen; långsamt rörde marschen sig genom det nordtyska landskapet; vi var nu omkrigt 400 (i Danmark hade vi varit mellan 600 och 1000 ute på landsvägarna). Och Västtyskland, som många av oss annars hade så bråttom att passera på väg söderut till solen, kom plötsligt nära.

Små byar, äldre makar som vinkade åt oss, medelålders kvinnor i fönstren. Faktiskt fick vi en mycket vänligare mottagning än vi hade väntat oss, för politiskt sett var det ett konservativt område som vi gick genom. Och om kvällen när vi kom fram var det ofta lokalbefolkningen som erbjöd sig att ta emot några av marschdeltagarna.

Det var en dröm att transporteras hem till någon, att duscha i varmt vatten och senare, behagligt slut i kroppen, sätta sig till bords,

kött, sås, potatis, bönor, en kall öl och utsikt till en riktig säng, kanske. Men det varade ofta länge, innan vi fick lägga oss, för ofta fortsatte samtalet med våra tyska värdar - om varför vi gick med, om atomupprustning och atomkraftverket Brockdorf, om Berufsverbot (yrkesförbud). Och om den växande fredsrörelsen i Tyskland.

Det hade nyss varit en jättedemonstration i Hamburg med 130 000 deltagare, fick vi veta. Men självklart var det också problem under marschen - även bortsett från de helt konkreta, som hade med skavsår, överansträngda fötter och våta sovsäckar att göra - speciellt beträffande marschens ledning, beträffande demokrati under marschen, om vem som skulle bestämma och besluta, problem som ofta handlade om olika syn på politik. Jag hoppade av i Bremen och reste hem med tåg, men en vecka innan marschen nådde Paris var jag åter på väg till Compiègne, som var den stad utmed vägen där marschen började växa explosivt. Buss efter buss med norrmän och danskar fortsatte att komma.

Återseende med marschen

Jag gladde mig att återse marschen, och plötsligt, när bussen var på väg in i Compiègne såg jag den komma - med munkarna först, så följde duvan, END-banderollen och många, många solbrända människor i sommarkläder. Det var som att återse en länge saknad vän. Och när vi lite senare nådde fram till den stora trädomgivna plats där marschen höll till, var där plötsligt en hel stad med tält i alla storlekar och färger.

Denna fredsstad växte upp på ett nytt ställe varje kväll och fick meddetsamma ett eget inre liv, sin egen kultur och musik, teater, en gata med stånd och material. Men nästa morgon var den åter borta, låg som sammanpackade tält och bagage, som därefter transporterades fram till nästa kvälls övernattningsplats. Och det var underbart att återse många av dem som man hade gått tillsammans med i Nordtyskland. Och marschen fortsatte att växa, det kom ständigt bussar från Skandinavien.

Däremot var där förvånansvärt få fransmän i själva marschen, något som självklart hade med den svaga franska fredsrörelsen att göra och oviljan att kritisera Frankrikes egna atomvapen. Men efterhand som massmedierna upptäckte vad som var på gång växte intresset. Och från den 6 till den 9 augusti - från Hiroshimadag till Nagasakidag - satt de buddhistiska munkarna och ett 100-tal marschdeltagare och fastade inne i centrala Paris, framför Pompidoucentret, för att minnas dessa två datum. Den 9 augusti avslutades fastan med två tysta minuter. Samma dag kom meddelandet från USA att man hade beslutat att starta produktionen av neutronbomben.

Toni Liversage

Förkortat utdrag ur Toni Liversages bok *Hvad skal det nytte?*

Toni Liversage ett tidsvittne

Man glömmer så fort. Själv har jag varit med lika länge som Toni Liversage, om inte som aktiv deltagare på den intenationella arenan så i alla fall som intresserad iakttagare och engagerad gräsrot. Ändå är Tonis bok "Hvad skal det nytte? En personlig beretning fra græsrøddernes civilsamfund" (1998) full av aha-upplevelser. Visst. Så var det ju det började, med påskmarscher mot atomvapen i England och Tyskland på femtitalet, senare också i Danmark 1960. Toni var med och kan berätta hur det var. Hon var i Berlin 1968, blev rödstrumpa på 70-talet, kämpade mot utplaceringen av kärnvapen på 80-talet, fick kontakt med oppositionen i Östeuropa, demonstrerade för fred i Jerusalem, deltog i fredskaravanen genom Jugoslavien 1991 - och mycket, mycket mera, fram till Beijing 1995 och dagens arbete för fred och mänskliga rättigheter. Jag förstår inte hur hon dessutom fick tid att bilda familj och ta en examen i slaviska språk. Hennes goda kunskaper i serbo-kroatiska underlättar idag kontakterna med bl a Belgrads Kvinnor i svart, som outtröttligt har protesterat mot krigen, och vars bild pryder bokens omslag. Toni Liversage bygger på ett gediget källmaterial, förutom egna anteckningar. Detta är verkligen ett tidsdokument över det civila motståndet. Av Tonis övriga böcker vill jag rekommendera "Røde Rosa" (1994), det bästa jag har läst om Rosa Luxemburg, och "Den jugoslaviske tragedie. Om krig, nationalisme og fred?"(1997). På svenska finns "Kvinnan och historien" (1975). Inför Världskvinnomarschen år 2000 följer här ett utdrag ur "Hvad skal det nytte?", som beskriver hur det var att marschera mot utplacering av atomvapen 1981.

Aase Bang

Har världen råd med kvinnor? Har Norden?

Kvinnofattigdomen är världsomspännande och den ökar i alla länder. Hårdast drabbas kvinnor i utvecklingsländerna, där levnadsstandarden ofta har sjunkit drastiskt. Huvudorsaken till den ökande fattigdomen och exploateringen är utvecklingen av den världsomspännande marknadsekonomin.

Globaliseringen och marknadsekonomin ökar fattigdomen i alla länder. Fenomenet är inte nytt. Det nya är att så många kvinnliga forskare nu gör undersökningar. Visserligen behandlas den ökande klyftan mellan fattig och rik av ekonomerna.

Amerikanen Ravi Batra, som tidigare var en entusiastisk anhängare av frihandelssystemet, har gjort det. Från att skriva bestseller som lovsjöng globaliseringen, skriver han nu "Myten om frihandel: Om den ökande fattigdomen i Amerika".

Han visar att 80 procent av USAs familjer under loppet av tolv år har fått sina inkomster reducerade. För tio procent av befolkningen är inkomstnivån oförändrad, medan de rikaste tio procenten har fått lika stor ökning (16 procent) som den fattigaste tiondelen har fått minskning. Men han tänker inte på att de flesta i den sämst ställda gruppen består av ensamstående, fattiga kvinnor med ansvar för försörjningen.

I FN förstod man tidigt varför kvinnofattigdomen har ökat, tack vare den danska ekonomen Esther Boserups arbeten. Under 60-talet påvisade hon hur biståndet till de fattiga länderna söder om Sahara inte hjälpte kvinnorna.

Mina kolleger i FN-salen 1973, Nigeria på den ena sidan och Oman på den andra, kände i hennes beskrivning alltför väl igen kvinnornas situation i sina hemländer. De ansvarade för barn, gamla och sjuka, och fick sig ständigt pålagt nya arbetsbördor medan de fick mindre att leva av.

Kvinnokonferensen i Mexico

Mitt intryck var att Boserups arbeten bidrog till att FN förstod varför världen

behövde en kvinnokonferens i Mexico 1975. Där blev de västliga nationernas delegater upprörda över att u-landskvinnorna talade så mycket om nykolonialism och de rika ländernas övergrepp. Våra representanter ansåg inte att detta passade på en kvinnokonferens.

Den amerikanske vetenskapsakademin hade en konferens innan FN hade sin. Siffrorna som berättade att världens kvinnor stod för mellan 66 och 75 procent av allt nödvändigt arbete, att de mottog tio procent av all lön och att de bara ägde en procent av all privat egendom, kom fram på den konferensen. Siffrorna byggde på 243 studier utförda av cirka 90 kvinnor i 55 länder och slutsatsen var att "alla dessa förhållanden kommer att försämras i framtiden".

Så kastade väl ekonomerna sig över arbetet med att undersöka varför det skulle gå sådär? Nej. De gjorde inte som Gunnar Inghe som på 60-talet skrev "Fattiga i folkhemmet" och fann att 75 procent av de fattiga var kvinnliga ensamförsörjare och deras familjer. Hans studie gjordes för att förbättra kvinnornas villkor.

År 1986 varnade den tyska professorn Marie Mies om att en fortsatt tillväxt i i-ländernas ekonomi bara kunde ske genom att medvetet exploatera kvinnlig arbetskraft i väst och fattiga människor i de f.d. kolonierna. "Patriarkatets ackumulation", skrev hon 1986, kommer att fortgå om kvinnorna i Europa går tillbaka till hemmet och där gratis utför det arbete som välfärdsstaten nu betalar dem för.

Dyrkandet av familjen och påståendet att kvinnornas viktigaste uppgift är att föda barn, hör samman med entusiasmen för den fria marknaden. Många gånger har sådana tanker föregått nyfascistiska strömningar.

Feminiseringen av fattigdomen i u-länderna dokumenteras bland annat av Vandana Shiva, den indiska professorn i kärnfysik, ekologi och kvinnofrågor. Hon visar till exempel att överföringen av nettokapital från u-land till i-land under 80-talet gav u-länderna deras värsta krisår. Överföringen motsvarade fram till 1987 4 1/2 gånger Marshallhjälpen och ledde till att levnadsstandarden i u-länderna sjönk med 30 procent. Men eftersom försämringen utföll ojämnt, sjönk levnadsstandarden mest för kvinnorna och deras anhöriga. På flera platser försämrades den så mycket som 50 procent.

Berit Ås
har varit ledare för Sosialistisk Venstreparti och professor i socialpsykologi. Hon är en färgstark debattör och kanske framförallt känd för att ha utveckat kunskapen om de "fem härskarteknikerna":

Industriarbetarna är kvinnor

I några fattiga länder med ekonomiskt uppsving utgörs armén av industriarbetare av en växande skara kvinnor. För tjugo år sedan var 60 procent av världens industriarbetare kvinnor. De arbetade under de eländigaste förhållanden, men när majoriteten av det nya proletariatet plötsligt bestod av kvinnor, var det som om den internationella fackföreningsrörelsen inte längre brydde sig.

Under de senaste tio åren har välfärdssystemen i USA, som i andra rika länder, börjat förfalla. Det är de svagaste som får lida. Bill Clinton har till exempel tagit bort socialbidragen till 400 000 handikappade barn. Kvinnoforskare och fackligt organiserade kvinnor såg vad som höll på att hända. År 1996 marscherade 40 kanadensiska kvinnor till Ottawa mot fattigdomen, och 25 000 arbetssökande ställde sig utanför en arbetsförmedling i Toronto som hade utannonserat 250 lediga jobb.

Socialhjälpen i båda dessa länder har nu mest reducerats till system

med matkuponger. I slutet av 80-talet startade några kvinnoforskare en undersökning av utvecklingen för kvinnorna i sex länder. De valde två traditionellt kapitalistiska länder, USA och Japan, två socialdemokratiska länder med välfärdsekonomi, Västtyskland och Sverige och två tidigare kommuniststater, Ryssland och Polen.

Feminisering av fattigdomen

De fann att majoriteten av kvinnorna i alla dessa länder hade blivit fattigare jämfört med männen. De fann att gruppen ensamstående mödrar hade det sämst ställt. Men i Sverige, skriver de, har dessa kvinnor inte blivit riktigt fattiga. En studie visar att svenska barn i sådana familjer har det bättre än barn i Västtyskland, Schweiz, Storbritannien, Norge, Australien, Canada och USA. Bara 8,6 procent av svenska familjer med en försörjare levde under fattigdomsgränsen (om man använder samma definition av fattigdomsgräns som i USA), medan 51 procent av amerikanske barn i samma familjetyper gjorde det.

Detta är siffror från den rika världen. Ensamstående mödrar arbetar dubbelt och tredubbelt, är ofta lågavlönade och utgör en ständigt växande grupp i alla länder. Siffror och beskrivningar av feminiseringen av fattigdomen hittar vi bland annat i en norsk antologi från 1990 med titeln "Feminiseringen av fattigdomen. Bara i USA?".

I en annan bok från 1994, "Kvinnor, familj och politik" undersökte författarna vilka mekanismer som reducerar chanserna för jämställdhet och överlevnad för kvinnor i 11 länder, bland annat i Guatemala och Sverige, Costa Rica och Hong Kong. En av författarna, Esther Ngan-Ling Show, har själv varit barnarbetare, haft en ensamstående mor och varvat skolgång med pigjobb. Den andra, Catherine White Berhide, har en mer vanlig akademisk bakgrund. Deras slutsats var:
"...våra personliga erfarenheter, tillsammans med andra medarbetares, dokumenterar att även om kvinnor tar del av en ekonomisk utveckling som i någon grad ger dem fördelar, så är systemet så konstruerat att det intensifierar mäns dominans, prioriterar ackumulation av kapital och placerar kvinnor i underordnade positioner såväl inom klassystemet som inom ras-, köns- och kulturhierarkierna".

Multinationella företag

En annan bok som också verkade starkt, kom även den 1994. Den hette i översättning "Värdighet och dagligt bröd. Nya former för ekonomisk organisation bland fattiga kvinnor i Tredje och Första världen". Bokens redaktörer är från England och Afrika. De går i detalj igenom de olika sätt som internationella storföretag, de multinationella koncernen, utnyttjar kvinnlig arbetskraft.
För det första gäller det att hitta kvinnor i svaga positioner som kan användas som producenter i sina egna hem. Läder- och modeindustrin gör det. Dataindustrin gör det. Toyota hade 37 000 kvinnor som arbetade för företaget i sina egna hem. Dessa kvinnor har varken avtal eller arbetsmiljö som vanliga arbetare har rätt till. De arbetar ofta i det ökända "Just-in-time"-systemet där arbetsgivaren varken behöver ställa produktionslokaler eller lagerplats till förfogande, medan kvinnorna måste ta de uppdrag de får och inte klaga.

För det andra handlar det om kvinnliga arbetare i frihandelszonerna i Sydostasien. Vakt- och säkerhetssystemen som omger dem är som i soldatbaracker. Det krävs att de bär identitetsbrickor och tål kroppsvisitering och de bestraffas vid första försök att bilda fackföreningar.
För det tredje gäller det kvinnliga arbetare, som låses in på dagarna. Mest känd är situationen som kvinnliga industriarbetare hamnade i under jordskalvet i Mexico 1985, då de inte fick hjälpa till med räddningen av sina arbetskamrater som begrovs under raset, förrän ägarna hade fått ut sina maskiner. Så vansinnig blev situationen, och så dåligt stöd fick de från den statliga fackföreningen, att många dog. Det blev en katastrof som kvinnorna för en gångs skull utnyttjade till att skaffa sig vissa fackliga rättigheter.

För det fjärde har kvinnor i såväl Afrika som Asien tvingats bli egenföretagare under pressande förhållanden. Då avvisas de ofta av traditionella fackföreningar eftersom de inte kan hänvisa till någon arbetsgivare som förhandlingspartner.

De flesta manssamhällen sparar på kvinnolönerna. "Världen har oftast inte råd med kvinnorna". Mäns erfarenheter av vad man kan få kvinnor att göra gratis, gör att de finner det orimligt att betala för dessa tjänster när de ska köpas.

Av detta framgår att om det blir något över att fördela, så ser männen oftast sina egna intressen som viktigare än ett rättfärdigt lönelyft för kvinnorna. Det är svårt för män att acceptera att kvinnors arbete kan vara likvärdigt med deras eget, även när det tar lika lång tid att utföra det och förutsätter lika lång utbildning. Norden har kanske heller inte råd med kvinnor?

Berit Ås

Litteraturlista:

Batra, Ravi, The myth of freetrade. The pooring of America. (1996)
Boserup, Esther, The conditions of agricultural growth (1965) Woman's role in economic development (1970)
Inghe, Gunnar, Fattiga i folkhemmet. En studie av långvarigt understödda i Stockholm (1960)
Shiva, Vandana, Kvinnor, ekologi och utveckling. En sammanfattning av Vandana Shivas bok Staying alive. Women, ecology and development (2 uppl. 1996)

Notiser:

Äntligen!

Den japanske hälsoministern ska häva förbudet mot att skriva ut p-piller. De japanska kvinnorna är de sista i industriländerna som uppnår denna rättighet. Källa: *Clara Magazine*

Brasilien: Fattiga kvinnor steriliseras

I Brasilien är sterilisering det vanligaste"preventivmedlet". Det är förbjudet, men 52 procent av kvinnorna mellan 15 och 49 år låter sig steriliseras för att inte bli gravida. Bara 27 procent har tillgång till p-piller. Skillnaderna mellan rika och fattiga är stora och sterilisering som är oåterkallelig, är praktiskt för de fattigaste kvinnorna och i de minst utvecklade regionerna, skriver *Clara Magazine*. Det har varit en ökning de senaste tio åren, och steriliseringen går ständigt ner i åldrarna. År 1986 var medelåldern över 31 år, 1996 var den 29 år. Närmare en fjärdedel av de steriliserade kvinnorna var under 25 år.

Afghanistan

Säkerhetsrådet hotar nu talibanerna med blockad, om de inte lämnar ut en förmodad terrorist som har bombat en amerikansk ambassad. Men varför reagerade inte FN när det blev känt hur kvinnor behandlas av dessa ociviliserade fanatiker?

Flickor får inte gå i skolan, kvinnor förbjuds att yrkesarbeta och får inte gå på gatorna utan manligt sällskap. De får inte besöka vanliga sjukhus, fönster måste målas över så ingen ska få en skymt av någon kvinna och de tvingas bära filttofflor så att deras steg inte ska höras. Är inte detta en fullgod orsak till blockad?

Varför har inte Säkerhetsrådet reagerat mot detta?

Tvärvetenskaplig feministisk forskningskongress samlade kvinnor från hela världen

"Vi kvinnor i Afrika är inte fattiga. Fattigdomen har blivit påtvingad oss. Vi lever i en neokolonial värld. Vi är rika, Afrika är en av de rikaste kontinenterna i världen. Vi är tvingade till fattigdom. Det är därför vi är här idag. Vi är inte tre världar, vi är en värld. Vi behöver rättvisa, verklig rättvisa, fred -verklig fred. Kvinnor- vi behöver världen."

Det är Nawal el Sadawi som talar. Vi sitter i en stor samlingssal i Tromsø, ca 800 kvinnor och deltar i öppningsceremonin till 7th Interdisciplinary Congress on Women. Vi är kvinnor från alla världens hörn. Denna tvärvetenskapliga feministiska forskningskongress har hållits vart fjärde år sedan 1971. Basen ligger i könsteoretisk forskning, men den fungerar även som en mötesplats för dem som är aktiva inom olika slags organisationer, för såväl gräsrötter som byråkrater.

Underrubriken denna gång var "Genderations", d.v.s. genderisering eller konstruktion av det sociala könet (genus). Det som först slog oss när vi såg programmet var mångfalden och bredden. Det var indelat i 13 olika temaområden, t.ex. "Kvinnor makt och politik", "Sexualiserat våld", "Att köna framtiden", "Genus, naturvetenskap och teknologi", "Kvinnorörelsen/ feministisk aktivism i världen" och "Kultur, kreativitet och andlighet".

Totalt skulle det under dessa fem dagar hållas nästan 200 föreläsningar, debatter och "workshops" och kanske 13 kunde pågå samtidigt! Denna gång kom ca 2000 delegater från ett 100-tal olika länder.

Några var överraskade av vädret, t.ex. en grekiska som kom direkt från ett 40-gradigt Aten. "Titta" sa hon när vi satt och åt våra lunchpaket i en vestibul " allt jag har på mig har jag fått låna, strumpor, skor, klänning, tröja, jacka."

Här kunde jag träffa feminister från Uganda,Tanzania och Kenya och knyta kontakter. Samtidigt pågick ett spännande föredrag om kvinnor och litteratur, och Rigoberta Menchu kanske hade något nytt att säga? Vid sidan om allt detta pågick filmvisningar, utställningar, och teater. Bland föreläsarna fanns kända personer som Hanna Haavind, Agneta Stark, Rosi Braidotti, Vandana Shiva, Griselda Pollock, Gyaatri Spivak, Sandra Harding och Berit Ås, och ibland var det svårt att få plats när de talade.

Vilken betydelse har då en kongress som denna? En av mina medresenärer, Karin är ung forskararkeolog och feminist:

- Jag åkte till kongressen för att träffa andra arkeologer och det lät spännande att den var tvärvetenskaplig med kvinnoinriktning. Jag har bara varit på en arkeologkonferens förut och aldrig på en kvinnokonferens. Det blev väldigt givande och på det stora hela en positiv upplevelse! Trevlig stämning och mer familjärt än på andra konferenser, man tog kontakt och började prata. De mest fantastiska samtal kunde uppstå i kön till toaletten. Den tvärvetenskapliga inriktningen bidrog nog också till att det var en större öppenhet.

- Två dagar ägnade jag helt åt arkeologi. Det som ar annorlunda här jämfört med andra konferenser var att de yngre forskarna blev lyssnade på, och ingen "satte sig" på dem.

Det fanns olika inriktningar bland de deltagande, både feminister och forskare med genusinriktning. I andra sammanhang möts genusforskning som ett komplement, som ännu ett analysverktyg och ännu en nivå, men här fanns en gemensam bas, d.v.s. övertygelsen att genus är viktigt. Man behövde inte som annars kämpa för denna uppfattning.

Andra föreläsningar jag gick på var med Braidotti och Spivak. De var väldigt karismatiska. Och Anette Colodny från USA som

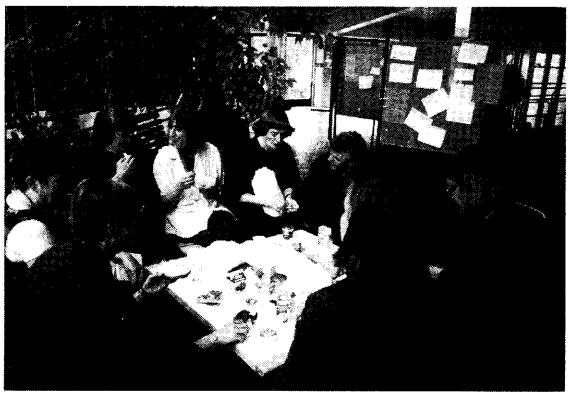

pratade om olika strategier inom akademin och hur hon hade gått till väga för att få ett dagis på universitetet.

Stina Sundberg är rektor på Kvinnofolkhögskolan och har varit med om ett antal kongresser och konferenser, bl.a. i Dublin 1987.

- När jag såg programmet tänkte jag: Åh, va mycket! och: Måtte de nu inte läsa innantill ur sina papers, utan prata mer fritt. Det blev friare än jag förväntat, mer utbyte och mer upplättat. När man åker på kvinnokonferens vill man ju få känslan av att vi är många, men vädret var för ogynnsamt för detta. Det var bara i lunchkön man fick känslan av mängd. Om man jämför med andra kongresser, så fick jag inte känsla som förr om åren. Jag saknade "go". Kanske berodde detta också på hur föreläsningarna var utlokaliserade, i så många olika hus. Det fanns inte så många mötesplatser dit man gick på kvällarna.

- Av föreläsningarna valde jag mest på temat "New Constructions of Gender". Det är oerhört mycket forskning på gång kring kön och vad det är och man forskar i allt som inte är "som det borde vara" enligt vissa normer.

Det verkar också som om några av de skandinaviska forskarna har börjat använda feministisk forskning mer i politiska sammanhang nu. Vissa av dem har fått mer betydelsefulla positioner i samhället och de hävdar på ett annat sätt feministiska perspektiv.

Man kan ju alltid läsa sig till en hel del, men det viktiga tycker jag är att också få höra andras kommentarer, man träffar folk i pauserna och man knyter kontakter. Eftersom det är en internationell kongress kan man också få tankar och idéer utifrån ett helt annat perspektiv.

Jessica är humanekolog och detta är hennes första kvinnokongress.

- Eftersom jag forskar om kropp och känslor i ett historiskt perspektiv och den feministiska teoribildningen har sysslat med kroppen som social representation, så tänkte jag att detta måste vara intressant för mig.

Det blev nu inte så många föreläsningar om just kroppen, det blev mera om psykologi, psykiatri och feministisk teori. I det jag var med om fanns det en väldig spännvidd, en enorm bredd och ett enormt djup, alltifrån rent vetenskapliga till rent ideologiska inslag.

- Gränserna mellan områdena var utsuddade, även om vissa inslag var bestämt medicinska eller pedagogiska så överskred man detta. När jag trodde att det skulle vara ett samhällsvetenskapligt inslag visade det sig vara nästan litteraturvetenskapligt. Detta var för mig både tilltalande och frånstötande. Jag hade förväntat mig att det skulle vara mycket tråkigare.

- Fick du veta mer om feministisk teoribildning?

- Jag fick ett hum på så vis att jag kan läsa vidare. Det var ju spännande att se och lyssna på personer som jag tidigare bara hört talas om eller läst något av. Nu tycker jag att Rosi Braidotti kunde sitta i ena ändan och Gayatri Spivak i den andra. Medan Braidotti beskrev den tredje vågens feminism menade Spivak att vi inte ska vara så teoretiska utan mer praktiska.

Hon representerar ju en ideologi för tredje världen och har en mer ideologisk inriktning än en vetenskaplig. Braidotti använder ju många egna uttryck som t.ex. fallogocentrisk och gör många djärva kopplingar som t.ex. moderskap-monstermaskin. Som jag förstår menar hon att forskningen om t.ex. bioteknik är väldigt allvarlig och viktig för kvinnorörelsen att ta till sig och förstå. Det duger inte att avfärda det och dra sig undan.

Biotekniken är både attraktiv och förfärlig och just i det som är udda, inte normalt, utanför, emellan finns också det användbara. Jag måste säga att för mig var hela konferensen en slags illustration av Braidottis teorier kring biotekniken: Den var både attraktiv och frånstötande både förfärlig och underbar. *Agneta Wirén*

De vägrar acceptera etnisk rensning

Text och foto: Lill Nilsson

Ship to Bosnia är en politiskt och religiöst obunden organisation, som arbetar för att bygga ett Folkens Hus i den lilla byn Libnica i norra Bosnien - ett kulturhus där många nationaliteter ska kunna mötas i framtiden. I väntan på att "huset" ska bli verklighet pågår en mängd aktiviteter i byn. I början av september hölls där ett kvinnoseminarium.

Ship to Bosnia var initiativtagare till seminariet, som är en del av ett större kvinnoprojekt. Det var till åttio procent financierat av SIDA, resterande tjugo procent har finansierats av Ship to Bosnia, vänsterpartiet och Västerstrands församling i Karlstad. Deltagande svenska organisationer var ABF och s-kvinnor i Skaraborg samt Kvinnoforum.

Seminariet behandlade stora frågor som demokrati, kvinnorepresentation, kooperation och hälsa. Programmet var skräddarsytt utifrån behov som kvinnorna i byn uttryckt och arbetsmetoden bestod av föreläsningar, grupparbeten och redovisningar. För kvinnorna i Libnica var detta en ny arbetsform.

Den svenska projektgruppen hade förberett seminariet på ett utmärkt sätt och det var mycket uppskattat. I Libnica bor bosnier, kroater och serber fortfarande sida vid sida. Du kan också vara med och bygga Folkens Hus genom att sätta in ditt bidrag på postgiro 90 06 53-4.

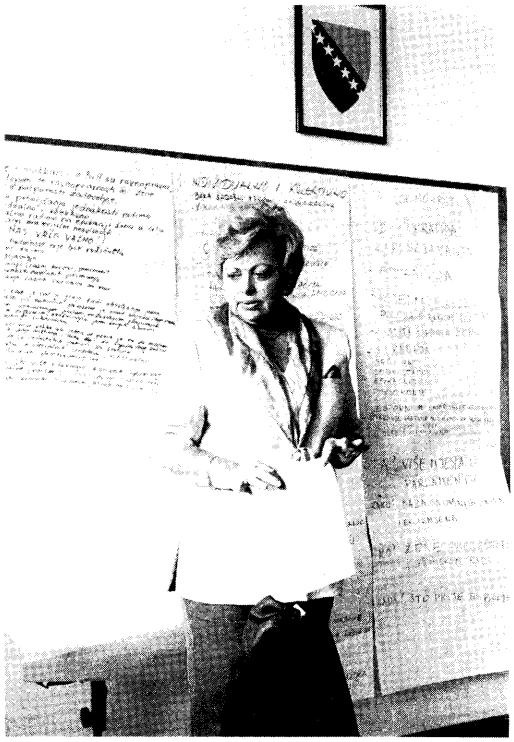

Biljana Keslic som är medlem i kvinnoorganisationen Vita i Laktasso och finansministerns sekreterare i Banja Luka i Republika Srpska, deltog i seminariet på särskild inbjudan.

Senada Malkocevic redovisar sin grupps arbeten för alla deltagarna. Senada är ordförande i kvinnoorganisationen i Librica.

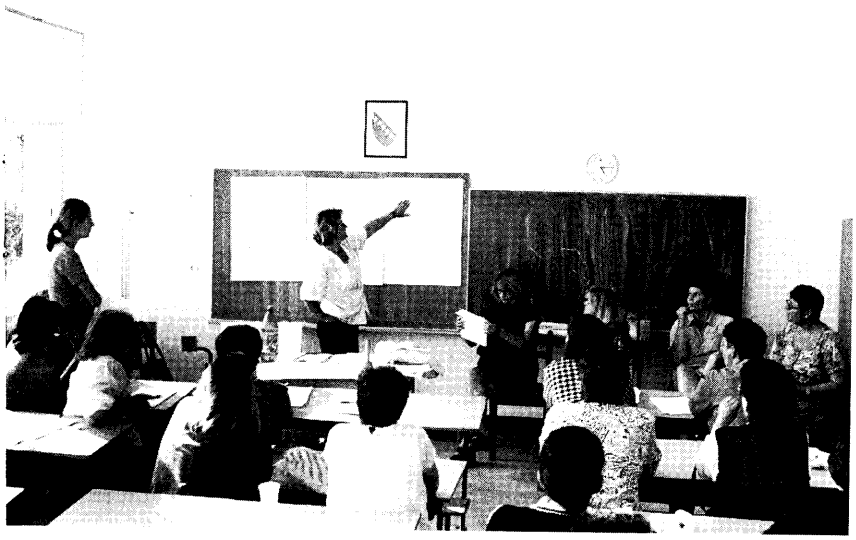

Kvinnoseminariets deltagare framför den nyrenoverade skolan i Libnica

Karin Wegestål om effekterna av Natos krig:

Var finns de kritiska rösterna?

Karin Wegestål har varit politiker i hela sitt vuxna liv, ja egentligen började hon långt innan hon hunnit bli vuxen. Hon var bara 14 år när hon gick med i SSU. Hon utbildade sig till socionom och arbetade inom socialtjänsten. Så småningom kom politiken att ta överhanden.

Karin kom in i riksdagen och arbetet som heltids-politiker började. Men det finns en röd tråd sedan tiden som socionom:

- Jag har alltid ställt mig på de förfördelades sida. När Karin kom in i riksdagen för socialdemokraterna kom hon också till försvarsutskottet. Och det är genom det arbetet hon kommit till insikter och slutsatser som hon kanske inte gjort annars.

För det var så det började, när Karin tillsammans med kollegerna i Försvarsutskottet på eget initiativ för två år sedan åkte ner till de svenska soldaterna i Tuzla i Bosnien. Det var de som tog henne med för att hon skulle se med egna ögon. - Vi åkte genom byar där husen var återuppbyggda och där människorna log och vinkade. Sedan åkte vi genom byar där husen fortfarande var i ruiner. Människorna kom inte fram, utan de höll sig undan när vi åkte genom deras by. Det var serbiska bya, fick jag veta. De hade inte fått någon hjälp till återuppbyggnad. Orättvisorna var påtagliga, serberna hade fått 2 procent medan muslimerna fått 98 procent av FN:s återuppbygg-nadsstöd och freden hade inte kommit närmare.

- Den dag vi lämnar Bosnien kommer kriget bryta ut samma dag, påpekade en av deltagarna i den svenska bataljonen. Den uppfattningen har svenskarna där nere fortfarande och deras oro är stor när Sverige nu drar sig ur sitt engagemang i Bosnien för att istället ingå i de trupperna i Kosovo under NATO:s ledning.

När det NATO-ledda bombkriget mot Jugoslavien startade i våras var tystnaden påtaglig. Var fanns de kritiska rösterna? Var fanns de som insåg att det inte går att bomba fram fred?

Karin hade inte glömt de orättvisor hon hade sett under resan i Bosnien. Hon hade sett hur konsekvent alla brott begångna av serber i Kosovo rapporterades, medan däremot övergrepp på den serbiska befolkningen förtegs. Karin blev en av de få som öppet gick ut och kritiserade bombkriget. Hon gjorde det i debattartiklar, i intervjuer och var med och tog initiativ till kommittén Stoppa bombningarna. En av de få som slöt upp var partikollegan Bengt Silfverstrand. I början av april var de med och arrangerade den stora demonstrationen i Stockholm mot NATO:s bombningar. Uppslutningen var fantastisk.

Ändå är det som förvånat Karin Wegestål mest är att det finns så få kritiska röster. Även nu, sedan vi fått facit av bombningarna. Sedan vi fått veta att de framförallt drabbade civila mål, framförallt förstörde infrastruktur, ödelade vägar, arbetsplatser, el- och värmeförsörjning och därmed det civila samhället.

Militärapparaten, däremot, lämnades så gott som intakt. Vi vet också vilka enorma lidanden som civilbefolkningen drabbades av, den kosovo-albanska, serberna och romerna. Natos bombningar fick legitimitet genom västmediernas propaganda om folkmord, fokfördrivning och etniska rensningar utförda av serberna och som inte kunde stoppas på annat sätt än med anfall på Serbien.

I somras reste Karin Wegestål, partikollegan Bengt

Silfverstrand, Jan Hagberg och Slobodanksa Vukotic till Serbien för att få en uppfattning om vad bombkriget hade åstadkommit. De har sett sönderbombade industrier, förstörda vägar, järnvägar och broar. De har mött människor som fått sina liv slagna i spillror. Akutmottagningen på stadens sjukhus bombades med splitterbomber mitt på dagen. Uppskattningsvis 40.000 arbetsplatser har bombats bort i staden och ytterligare 40.000 är så förstörda att produktionen inte går att upprätthålla. Och detta i en stad med 300.000 invånare. Kanske det mest slående är resursslöseriet. De summor som bombkriget kostat är gigantiska. Vad det kommer kosta att hålla den fredsbevarande styrkan kvar i Kosovo kommer också att uppgå till svindlande belopp. Därtill kommer kostnaden för att bygga upp vad som förstörts under bombkriget. Karin varnar för att samma orättvisor kommer upprepas nu som i Bosnien några år tidigare. Sedan tidigare fanns redan 700.000 flyktingar i Jugoslavien och de har nu utökats med de cirka 200.000 som flytt från Kosovo. - Vem bryr sig om dem, nu sammanlagt nära en miljon flyktingar som kommit från Bosnien , Kroatien och nu senast från Kosovo och finns i Serbien? Får de den humana behandling som krigsoffer och flyktingar har rätt till enligt internationell lag? Riktar sig EU-ländernas blockad mot Serbien, som utöver de sedan länge pågående sanktionerna, innebär att landet inte ska få hjälp till återuppbyggnad efter Natos bombningar, också mot den humanitära hjälpen?

Caroline Runesdotter

Medierna får kritik

Kriget i Jugoslavien det sämst bevakade kriget i modern tid, säger Philip Knightley. Han är författaren till klassikern om krigsrapportering, "Krigets första offer är sanningen". Det är centrum för granskning av journalistik och medier vid Göteborgs Universitet som i sin rapport nr 2/99 presenterar resultat av undersökningar av svenska mediers rapportering av 1999 års Balkankrig.

Dubbelt så hög andel oklara eller saknade källor som i Gulfkriget. Något som däremot sköttes bättre, om man ser till källredovisningen, var all den information som kom från Nato. Problemet med detta var däremot att man på detta sätt vidarebefordrade oklara källor med information om vad som sades pågå i Kosovo.

Undersökningen som omfattat dagspress och etermedier slår fast att svenska etermedier citerar eliten och använder västkällor. De sex största svenska dagstidningar som undersökts använde sig företrädesvis av källor i Natohögkvarteret. Men vad är det som gör att var femte källhänvisning saknas eller är oklar, som fallet varit i några av de tidningar som granskats. Är det slarv, är det för att källorna bedöms som tveksamma eller är det rentav en journalistisk policy på de berörda nyhetsredaktionerna som ligger bakom, frågar sig Anders Svensson i sin rapport.

Ingrid Segerstedt Wiberg:
Med engagemang som livsluft

Ingrid Segerstedt Wiberg är politikern och samhällsdebattören som aldrig tystnar. Alldeles nyligen lämnade hon med sorg i hjärtat Folkpartiet sedan partiledningen deklarerat att de går in för ett svenskt NATO-medlemskap. Det kan Ingrid inte ställa upp på. Men det är hennes oförtröttliga arbete för flyktingar som hon blivit mest känd för under åren.

Jag träffade Ingrid Segerstedt Wiberg i slutet av oktober. Då hade hon några dagar tidigare varit en av huvudtalarna vid minnesmanifestationen i Göteborg för den mördade fackföreningsmannen Björn Söderberg.

Att en fackföreningsman blir kallblodigt mördad av nazister är något nytt i Sverige och de flesta talarna uppehöll sig vid det.

Ingrid valde däremot att måla upp en positiv vision av hur livet kunde vara utan detta hat och denna ondska.

- Vad bra du talar, kom några ungdomar fram och sa till henne efter talet.

- Ja, vad sa jag egentligen, skrattar Ingrid. Jag hade inget skrivet manus, jag kände bara att jag måste säga något som pekar framåt mot något bättre. En erfaren talare, debattör, orädd för att säga vad hon tycker, sådan är hon.

Engagemanget har hon sedan barnsben. Alla tidens frågor diskuterades i hemmet, där fadern, publicisten Torgny Segerstedt, var den självklara centralgestalten. Kampen mot förtryck och förföljelser började redan på trettiotalet och, märkligt nog, med en hund.

Det var det första asylärende Ingrid engagerade sig i. Hunden hade kommit med matte och husse som flydde undan Hitlertyskland. Det var lättare att utverka uppehållstillstånd för hunden.

- Är det fråga om djur, så finns det alltid stor medkänsla hos svenskar, konstaterar Ingrid. När hunden fått lov att stanna gick det även att utverka asyl för husse och matte.

Det blev fler flyktingärenden och det har egentligen aldrig slutat. Det har alltid funnits frågor att engagera sig i. Studerade gjorde Ingrid visserligen, men någon examen hann det aldrig bli. Istället tog arbetet för IKFF, Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet över. Så småningom blev det också tolv år i riksdagen som representant för Folkpartiet, arbete för FN-förbundet och mycket annat.

Trots att Ingrid numera uppnått en aktningsvärd ålder har hon inte slagit av nämnvärt på takten. Hennes bord är belamrat med dagens post. Inbjudningar till seminarier, brev, korrektur.

Där ligger också manus till ett utskick om utdelande av Frihetspennan, Torgny Segerstedtstiftelsens årliga utmärkelse som detta år gick till Anna Christensen.

Telefonen ringer hela tiden och den stora hunden passar

på att sträcka ut sig på soffan, väl vetande att matte är upptagen och inte kan köra bort honom på ett tag.

Någon vecka tidigare hade Ingrid varit i Stockholm och besökt SÄPO:s arkiv. Ingrid hade fått veta att hon skulle få se på några handlingar om henne ur arkivet Det visade sig vara några väl utvalda fullständigt ointressanta handlingar om något som var känt in i minsta detalj. Ingrid Segerstedt Wiberg är en av de många svenskar som varit registrerad av SÄPO, utpekad som kommunistsympatisör på femtiotalet. Varifrån kom anklagelserna, vem stod för ryktesspridningen?

- Hade jag varit kommunist hade jag stått för det, säger hon bestämt. Däremot hade hon många vänner som var kommunister och utan dem hade hon inte kunnat hjälpa flyktingar under andra världskriget.

Själv är hon istället en sann liberal.

- Vänsterliberal, förtydligar hon. I radion pågår denna förmiddag den direktsända debatten i riksdagen om vad man ska göra åt det nazistiska våldet. Ingrid tror att man äntligen börjat inse att något måste göras.

- Den farligaste perioden har vi redan passerat. Det var i slutet av åttiotalet när man inte tog de nynazistiska krafterna på allvar. Nu hoppas hon att insikten och viljan finns för att se till att hejda deras framfart.

Att minnesmanifestationen, ett par dagar tidigare, samlade så mycket folk och framförallt många ungdomar bidrar till att hon idag ser mer positivt på framtiden.

-Egentligen är jag pessimistisk, säger Ingrid,

-men på sistone, lägger Ingrid till, har jag blivit lite mer optimistisk.

Caroline Runesdotter

I sin senast utkomna bok, *Min Motbok*, berättar Ingrid Segerstedt Wiberg om förtal utspionering och avlyssning av henne. Det är frågor som fortfarande syselsätter henne. I boken redogör hon också för några av de flyktingöden hon kommit i kontakt med genom åren.

Nya böcker

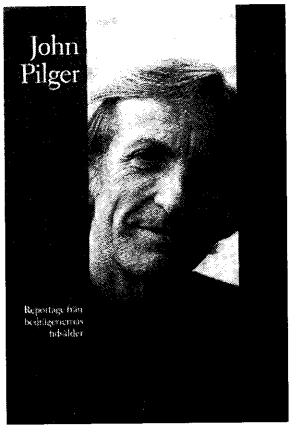

John Pilger
Den dolda Dagordningen
Ordfront

John Pilger är världsreporter i ordens rätta bemärkelse. Han är uppvuxen i Australien och bosatt i London. Han har blivit känd både för sina dokumentärfilmer och sina reportage. Undertiteln för Den dolda Dagordningen är Reportage från bedrägeriernas tidsålder. John Pilger är mannen som varit på plats under de flesta stora händelser, men han har också förmågan att se bakom de omedelbara händelserna. I boken avslöjar han de tillrättalagda sanningar vi dagligen matas med. Vi invaggas i myten att vi lever i en informationsera, men i själva verket är det, skriver John Pilger, en medieera vi lever i. En medieera där informationen vi får är trygg och kringskuren av osynliga gränser. Det är de gränserna John Pilger överskrider och i hans bok får du läsa allt det som du kanske funderade över, men aldrig fick läsa i tidningarna.

Sven Lindqvist
Nu dog du Bombernas århundrade
Bonniers

Bombkriget mot Irak, eller för den delen mot Jugoslavien är en del av en historia som till stor del hör hemma i 1900-talet. Bombernas århundrade kallar Sven Lindqvist det. Den första bomben fälldes över en oas utanför Tripolis. Mönstret går sedan igen. Bomberna fälls framförallt och mest urskillningslöst över "barbarer". Hemmabefolkningen invaggas i myten av den nya krigsteknikens kirurgiska precision. Att det sedan blir civilbefolkningen som drabbas brukar vi inte få reda på. Inte ens på femtioårsdagen fick den amerikanska allmänheten veta sanningen om de verkliga skälen bakom Hiroshimabomben och de faktiska verkningarna. En planerad utställning på Air and Space Museum i Washington fick ställas in efter häftiga påtryckningar. Sven Lindqvists bok är uppbyggd som en labyrint med korta avsnitt i kronologisk ordning. Avsnitt som berör allt från visionerna om det perfekta vapnet till försöken att genom internationella överenskommelser lagstifta bort flygbombardemangen.

Ulf Bjereld
Kön och politiskt våld
Gidlunds

Sedan 1995 ockuperas delar av Valsella Meccanotecnicas fabrik i Norra Italien av de kvinnliga arbetarna. Det är en av de största tillverkarna av landminor och ockupanterna säger att de vill tillverka andra saker än sådant som dödar.Har kvinnor en mer negativ inställning till krig, militarism och våldsanvändning än män? Den frågan är utgångspunkt för boken. Intervjuer, opinionsundersökningar och studier av manliga och kvinnliga riksdagsledamoter bildar underlag. Och visst, kvinnor har en mer negativ inställning till krig och våld, än vad män har. Men varför och när uppstår skillnaden? Slutligen ställer sig författaren frågan hur vi ska arbeta för ett mer civiliserat och mer jämställt samhälle.

Ulla Wikander
Kvinnoarbete i Europa 1789-1950
Atlas Akademi

Utgångsåret för detta arbete om de europeiska kvinnorna på arbetsmarknaden är året för den franska revolutionen. Kvinnorna har uppnått viktiga rättigheter men än återstår mycket.

Skillnaderna har förändrats men finns kvar. Dagens ojämlikhet har sin tyngdpunkt i uppdelningen av kvinnligt och manligt på arbetsmarknaden. En förklaring är att det finns en genusarbetsdelning, arbetet fördelas efter biologiskt kön mer än efter kompetens.

Anledningen till att kvinnor lönearbetat har varierat, men kvinnorna har fått ta de arbeten som erbjudits kvinnor. För att bryta den rådande genusarbetsdelningen har det varit nödvändigt att bryta mönster, kringgå och överlista lagar och göra motstånd. Men strukturerna finns kvar och arbetsmarknaden fortsätter att vara uppdelad efter biologiskt kön - och till kvinnans nackdel.

Viveka Adelsvärd
Kvinnospråk
Brombergs

Viveka Adelsvärd drivs av en nyfikenhet att förstå hur samtalsstil och kommunikationsmönster samspelar med genussystem, könsrollsmönster och sociokulturell och etnisk tillhörighet. Samtidigt känner hon en tvekan inför forskning om mäns och kvinnors språk, eftersom den riskerar att underblåsa stereotyper. Med denna nyanserade utgångspunkt tar hon sig an arbetet att jämföra mäns och kvinnors diskussionsstil, berättande och ger sig slutligen in på frågan om känsla och förstånd. Intressant och tankeväckande!

C.R

Kjersti Scheen
Sindy
En bok för alla

Varför drabbas den duktiga, populära idrottsflickan Sindy av en så stark känsla av kaos att hon slutar äta för att känna att hon

har kontroll över sitt liv? Simlärarens tanklösa uttalande att hon är tjock över baken är kanske den utlösande faktorn, men innan dess har mycket gått fel.

Den tillsynes välanpassade förortsfamiljen döljer missnöjdhet och konflikter, och storasyster Sindy är den som hela tiden försöker överbrygga, lugna ner - medan hon undertrycker sina egna känslor. En trovärdigt skildrad förälskelse i Helge, som bara försvinner utan att förklara något, bidrar till det mörka hålet inom henne. Ingen märker att Sindy svälter sig förrän hon svimmar i klassrummet, och vägen tillbaka blir lång och besvärlig, även för familjen.

En mycket bra ungdomsbok som på ett övertygande sätt skildrar en anorektisk flicka.

Kerstin Thorvall,
Berättelsen om Signe
Bonniers

Nu har Kerstin Thorvalls tre böcker När man skjuter arbetare..., I skuggan av oron och Från Signe till Alberte samlats i ett band. Böckerna har kallats "Kerstin Thorvalls stora litterära genombrott" och vi är många som älskar dem. Kerstin Thorvall är en mycket produktiv författare.

Hon började redan på 60-talet att skriva barnböcker som hon själv illustrerade. Efterhand som hennes söner växte upp blev det ungdomsböcker. Men riktig känd blev Kerstin Thorvall först med sina ärliga och provocerande böcker för vuxna. Det är roligt att hon nu efter trettio år erkänns som den stora författare hon är.

Isabel Fonseca
Begrav mig stående. Zigenarna och deras resa
Ordfront

Återigen har zigenarna, eller romerna, blivit syndabockar. Vi hör det i reportage från Kosovo, där den albanska befolkningen nu låter sin vrede gå ut över både serber och romer. Vi läser också om förföljelse av romer i Östeuropa i senaste Amnesty Press. Vi vet att inget EU-land vill ta emot dem (av 130 asylsökande som ville komma till Sverige i sommar avvisades 129).

För den som vill veta mer om detta förföljda folk som överallt betraktas med stor misstro, är Isabel Fonsecas bok en utmärkt introduktion. Hon är amerikanska och levde i fyra år (mellan 1991 och 1995) bland zigenare i Österuropa. Hon deltog i deras vardagsliv och deras fester, och skildrar inte minst kvinnornas liv mycket inlevelsefullt. De många fina fotografierna gör också att vi kommer människorna in på livet.

Jan Danielson (text)
Peter Gerdehag (foto)
Bondeboken
Norstedt

Detta är en bok för alla nostalgiker, som minns barndomens somrar på landet för länge sedan, för alla miljöaktivister, som får tillbaka tron på ett långsiktigt hållbart samhälle, för alla esteter som gläds över de vackra fotografierna från en småländsk idyll och för alla sommartorpare som får handfasta råd om hur man hanterar en lie och anlägger en sommaräng. Det är historien om bonden som envist fortsatte att plöja med häst, hamla träden, ta till vara betesmarkerna. I många år blev han utskrattad, men nu har vindarna vänt. Trots att han är EU-kritiker, har han blivit anställd av EU för att hjälpa moderna lantbrukare att återställa hagmarker och gärdsgårdar.

Aa.B.

Sara Arrhenius
En riktig kvinna
Atlas

I våras var för första gången flickorna bättre på de nationella proven i matematik än pojkarna. Det kunde ha gett stora rubriker, men istället passerade den nyheten obemärkt förbi i nyhetsflödet. En trolig orsak är att detta inte passade in i synen på kvinnan som mindre logisk mer empatisk än män. Lika lite som det passade med synen på männen som bättre på logiskt tänkande.

Idag talar vi ofta och gärna om mäns och kvinnors skilda natur. Den ena biologiska förklaringen efter den andra läggs fram. Men vad är sant i den bild vi matas med? Är vi offer för biologin eller är vi snarare offer för kultur och politik och hänger då föreställningar könsskillnader snarare ihop med samhällsförändringar? Sara Arrhenius har gått till grunden och grävt fram biologismens idéhistoriska rötter och analyserat dess argument.

C.R.

Ann-Charlotte Altstadt
Göran Greider
Liten Ordbok för Underklassen, Ordfront

Några exempel :
Frivilligt socialt arbete. De som sparkats från sina jobb i offentlig sektor ska frivilligt hjälpa samma människor som förut, men utan betalning. Särskilt kvinnor ska syssla med F.
Prognos. Felaktig förutsägelse om framtiden gjord av ekonomer.
Samhälle. Har idag ersatts av särhälle. Margaret Thatcher hävdade på sin tid att det inte finns något sådant som ett S. - bara individer existerar.

EVA X MOBERG

I slutet av våren gick Eva X Moberg bort. Hon var en av dessa människor som lever med en särskild intensitet. Vi är många som kommer sakna hennes röst. Vi har bett Josephine Askegård beskriva vännen Eva X Moberg.

Eva X Moberg liv blev mycket för kort. Men det hon uträttade under sina nästan 36 år var ändå mycket för ett människoliv. Eva älskade att skriva och hon gjorde det jämt: till frukost, på resa, på café, framför teven och framför allt när alla andra lagt sig att sova för natten. Samtidigt var hon närvarande och ofta i centrum i alla de politiska och sociala projekt hon deltog i och initierade.

Hon var en starkt övertygad feminist, och skrev otaliga artiklar om låsta könsroller och tvingande könspåbud. Ämnet var ett av de viktigaste för henne. Det var aldrig frågan om några moralismer utan om diskussion, debatt och ständiga frågor som hon stötte och blötte inför en ibland irriterad läsekrets; mer vana vid tydliga ismer och dogmer. Hon krävde rätten till den personliga känslan och för det blev hon så småningom högt respekterad och beundrad av många.

Varje dag i livet var ett äventyr för Eva hon njöt av det i stora drag och ropade genast efter mer. Hon var sugen på väldigt många saker och hon såg till att genomföra det mesta. Eva högg ved och nackade tuppar i lackbyxor, klättrade efter vampyrer (ett kärt intresse) i Karpaterna i högklackade sandaletter och drack gin och tonic i militärbyxor på finaste krogen direkt hemkommen ifrån Bosnien. Eva X Moberg hade oändligt många sidor som hon plockade samman till en alldeles speciell person. Hon vände och vred på varje fråga och varje svar, hon sökte möjligheter i det omöjliga. Hennes frihetlighet var faktiskt bottenlös.

Eva vann kärlek från varje barn hon mötte och kärleken var direkt och ömsesidig. Hennes hjärta öppnade sig en dag 1993 för barnen i krigets Bosnien och drev genast fram ett av hennes käraste projekt Arbetarkonvojen. När hon kom hem från den första konvojen och personligen (självklart för henne) överlämnat mjöl och konserver, var det barnen mitt i våldet och nöden som hon beskrev med kärlek och också med lycka.

När hon i en intervju fick frågan om hur hon, som mor till en sexåring, kunde ge sig ut på en sådan farlig resa, svarade hon att det var just för att kunna se sin son Anton i ögonen som hon gjorde det som måste göras. Samma svar gav hon på frågor om ibland farliga husockupationer, direkta aktioner eller arbetet med den anarkistiska tidningen Brand, där hon oförtrutet beskrev och fördömde rasism och nazism trots att hon hotades för det. Där drev hon också sitt livslånga korståg mot alla former av censur. Och det gällde inte minst ett av hennes (många) favoritämnen: skräckfilm. På tal om den skrev hon i just Brand 1989 med sina så karakteristiska kast i ett oväntat ämne: "Jag har en teori om att alla goda skräckförfattare och -filmare har en starkare förankring i barndomen än andra människor. De flesta glömmer snart de ohyggligheter som även den tryggaste barndom kan

innehålla, och det är kanske skönt, men då glömmer man också "barnsliga" känslor av hopp, tillit och utveckling, och man glömmer hur det känns att ha ett friskt och öppet sinne, fritt från förutfattade meningar."

Respekten för den känslan var bränslet i allt som Eva skrev och gjorde. Till slut blev hon så ett slags offentlig person. Det var inte så lätt för henne fast hon älskade jobbet och vännerna på Aftonbladets kulturredaktion.

Eva slets mellan att finnas för alla och att värna om sin integritet. Hennes andra hem, den lilla, egenhändigt byggda boden i Skogsnäs by vid Fjällsjöälven i Ångermanland, var en viktig reträttplats bland vänner. I mars 1999 fick Eva Arbetarens Vilhelm Moberg-stipendium. Det var hon oerhört stolt över. Strax därpå fick hon Cancerfondens journalistpris för sina artiklar i Aftonbladet om hur cancerpatienten lever med sin sjukdom.

Under sin kamp mot cancern tittade hon samtidigt noga under varje sten på vägen och hon ville skriva om det hon upptäckte. Att den cancer-drabbade kvinnan ofta lämnas isolerad med sin hemliga sjukdom och blir ett offer för mycket gamla men ännu levande föreställningar om cancerpersonligheter. I denna ensamma värld söker hon hjälp där den finns att få, och auktoriserade och oauktoriserade behandlingsformer blandas till en egen kultur, snarare mytisk och mer lik förtvivlad magi än verklig hjälp.

Den egna skulden och kravet på att söka sin egen bot blir ytterligare en börda på den sjuka. Eva X Moberg brottades med allt som om allt var en alldeles personlig fråga för just henne. Ofta kunde man undra var Eva fick sin drivkraft ifrån och hur hon orkade och vågade. Hon förstod inte den frågeställningen. Det var så självklart för henne att, utan att tänka, vända sig dit ljuset glittrade och musiken spelade – hon var en dansande agitator.

Josephine Askegård

Foto: Josephine Askegård

Ulla Lindström

Ulla Lindström, en av vårt lands största politiska personligheter har gått ur tiden denna sommar. Hon föddes i Stockholm 1909. Hennes far var konservativ riksdagsman och motståndare till kvinnlig rösträtt. Han lämnade tidigt familjen efter en skilsmässa. Hennes mor, också i högsta grad politiskt engagerad, var aktiv i Socialdemokratiska kvinnoklubben dit hon drog med sig sin dotter, som kom att uppfostras i en radikal anda. Ulla tog studenten vid Lyceum för flickor och avlade folkskolärarexamen 1933. Hon verkade därefter som journalist i flera tidskrifter. 1937-46 var hon chefredaktör för HSB:s Vår Bostad. Detta i en tid då 50% av alla lägenheter bestod av ett rum och kök. Efter 12 år i regeringen (1954-66), 24 år i riksdagen (1946-70) och 19 år i Förenta Nationernas generalförsamling (1947-66) lämnade hon 1966 sina politiska uppdrag med att skriva två memoarer: "I regeringen", som kom ut (1966) samt "Och regeringen satt kvar" från (1970). Ulla var den andra generationens politiskt verksamma kvinnor efter den första som arbetat för allmän rösträtt. När Tage Erlander tog in en kvinna i sin regering och utsåg Ulla Lindström till konsument-, familje- och biståndsminister gjorde han ett bättre val än han själv vad medveten om. Erlander ansåg nämligen att det inte fanns så mycket att göra inom just de områdena, en uppfattning som inte alls delades av Ulla. Under Ulla Lindströms många år I FN:s generalförsamling var hon en drivande kraft bakom en resolution om familjeplanering och hon insåg snabbt att Sveriges solidaritet mot utvecklingsländerna var lika viktig som solidariteten mellan människorna inom vårt land. På hennes initiativ bildades NIB, Nämnden för internationellt bistånd 1956, som senare bytte namn till SIDA. Skälet för att hon avgick ur regeringen var just U-landshjälpens storlek. Hon ansåg att 1 procent av bruttonationalprodukten skulle avsättas för detta ändamål. När finansminister Gunnar Sträng inte ville låta den överstiga 0,3 % eftersom han inte ansåg att fanns intresse bland folk för frågan, avgick Ulla helt konsekvent ur regeringen. Detta säger en hel del om hennes stora sociala patos. Efter sin avslutade politiska karriär var hon 1971-78 ordförande i Rädda Barnen, vilket inte var helt okontroversiellt inom socialdemokratin och LO vid den tiden, som såg frivilligarbete med oblida ögon. Ullas sista stora engagemang blev som vice ordförande i Linje 3 vid folkomröstningen om kärnkraft 1980. Det blev en naturlig fortsättning på hennes engagemang i kampen mot ett svenskt atomvapenprogram under femtio- och sextiotalen tillsammans med bl.a. kvinnoförbundets ordförande Inga Thorson, Alva Myrdal och utrikesminister Östen Undén. Mot sig hade de inom partiet bl.a. försvarsminister Per Edvin Sköld och Olof Palme som förespråkade ett svenskt kärnvapenprogram. Efter en hård intern strid, som höll på att spräcka partiet, blev det en majoritet för att Sverige inte skulle anskaffa

Ulla Lindström längst t.v. i samspråk med bl.a SKV:s dåvarande ordförande Eva Palmaer.

kärnvapen men att en "viss skyddsforskning" skulle få fortsätta. Som ett led i denna utvecklades den svenska kärnkrafts-industrin och 1980 hade vi sex reaktorer i drift och ytterligare sex planerade eller under byggnad. Efter Harrisburgolyckan 1979 restes kravet på en folkomröstning om framtiden för kärnkraften i Sverige. Frågan till folket var om vi skulle starta ytterligare 6 reaktorer och driva alla 12 fram till år 2010 då de skulle vara borta eller om de sex reaktorerna, som var i drift 1979 skulle avvecklas till år 1990. Detta kunde besvarats med ett ja eller ett nej, utbyggnad eller avveckling. Eftersom avvecklingslinjen i det läget skulle kunnat vinna beslöt riksdags-partierna på socialdemokratiskt initiativ att man i stället skulle ha tre linjer vid folkomröstningen. Två ja linjer, en för (s) och en för (m) och en nejlinje. Detta ansåg Ulla Lindström som grovt ohederligt mot väljarna och hon blev ytterligt besviken på den socialdemokratiska partiledningen och inte minst på Olof Palme, något som bidrog till hennes fasta beslut att satsa allt hon kunde för att stödja Linje 3. Jag träffade Ulla för första gången i gamla riksdagshuset strax före denna folkomröstning. Efter omröstningen 1980 bildades Folkkampanjen mot Kärnkraft/Kärnvapen som en efterföljare till Linje 3. Vi hade då två stora problem att tampas med. Först ett ekonomiskt underskott på 1,5 miljoner från Linje 3-tiden, som måste täckas samt, vad mycket värre var, en uppgivenhet i antikärnkraftsrörelsen p.g.a. förlusten vid omröstningen. Ulla visade under denna tid sin fullständigt oslagbara förmåga att entusiasmera och få oss att fortsätta kampen eftersom den var så viktig för oss alla. Detta var inget ovanligt för Ulla. Hon hade livet igenom alltid ställt upp och stött andra människor, inte minst alla de som var unga och osäkra såväl inom som utanför politiken. Ulla frågade aldrig efter hur hon skulle handla för att få största möjliga politiska fördel av det. Hon styrdes av sitt samvete vad hon fann rätt och fel. Den för eftervärlden mest kända historien, var den då hon nöjde sig med att buga i stället för att niga inför drottningen Elizabeth vid besöket i Stockholm 1956. Detta låter som en struntsak idag men 1956 var det en otroligt modigt att kunna ta ett sådant steg. Hon gav aldrig efter för grupptryck mot henne att uppträda på ett eller annat sätt om det stod i strid mot hennes känsla för vad som var rätt och fel. När Ulla Lindström gick bort verkade hon redan vara sorgligt bortglömd. Det gör mig så ont att de unga generationerna, födda efter 1980, knappast ens har hört talas om henne. TV borde satsa på ett rejält minnesprogram om Ulla Lindström. Det skulle kunna ge värdefull historiskt bakgrund för den välfärdspolitik, som Ulla verkade för och som ledde till att kvinnans och familjens ställning stärktes så väsentligt. Ulla Lindström torde vara ett helt oslagbart gott föredöme för dagens generation unga politiker.

Lars Lindskog

Lars Lindskog har varit ordförande i Folkkampanjen mot Kärnkraft.

Min studietid började efter trettio

Hjördis Levin berättar om sitt liv

Hon har i många år varit en trofast medarbetare till Vi Mänskor. Vi har alltid uppskattat hennes historiska tillbakablickar och biografiska artiklar om kvinnor som har betytt mycket i sin samtid. Men hur har Hjördis eget liv gestaltat sig? Hur kom det sig att hon blev forskare?

Med sina starka färger och blixtrande ögon är Hjördis Levin en kvinna som inte går obemärkt genom livet. Hon vet sitt värde och kan uttala sina åsikter nog så krasst. Men att hon är en en strålande föreläsare vet alla som har hört henne. Kunnig, påläst och alltid väl förberedd.

Var det självklart för dig att bedriva akademiska studier? Uppmuntrades du att läsa?

Det var definitivt inte självklart för mig att studera. Jag fick ofta höra av mina lärare, att jag var studiebegåvad, men i min familj var det inte tal om några "högre skolor". Inställningen var ambivalent. Å ena sidan fanns det en längtan efter studier. Min mor talade ofta om att hon drömt om att bli sjuksköterska, men hennes familj kunde inte bekosta utbildningen. Det sörjde hon över hela livet. Å andra sidan användes inte de utvägar som stod till buds för mindre bemedlade, men begåvade barn. Mina föräldrar var för stolta för det. Östgötarna brukar anses "dryga". Min far kom från en bondefamilj på östgötaslätten och höll sig för god för lite av varje. Hellre fick barnen nöja sig med enkelt och hårt arbete än man böjde nacken och visade att man behövde hjälp till deras utbildning. Två av mina bröder tog sig dock fram på egen hand och blev sjöingenjörer. Det var nog föräldrarna både stolta och glada över, men med en flicka var det inte samma sak.

Jag hade så ofta hört min mor tala om sina grusade drömmar att jag en dag dristade mig att fråga om jag inte kunde få börja i läroverket. Jag var väl nio år då. Det blev ett tvärt avslag och så var det inte mer tal om den saken

Hur var din uppväxtmiljö?

Jag föddes en junidag i ett vitt hus omgivet av syrener, gullregn, hägg, pioner och blommande fruktträd. Huset låg cirka två kilometer från Norrköping på vägen ut mot St. Annas skärgård. Jag var det första sladdbarnet i en familj där det redan fanns fyra bröder och två systrar. Det var över tjugo år mellan det äldsta och då yngsta barnet. Knappt två

år senare fick jag en lillebror. Vi bildade en egen kull och kontakten med de äldre syskonen blev naturligtvis sporadisk. Den ena efter den andra lämnade föräldrahemmet. Flera syskon flyttade till Stockholm, skaffade sig utbildning, arbete och familjer. Så gjorde även jag på grund av giftermål.

Under mina tidigaste barnaår befann jag mig mitt i en sjudande verksamhet med många människor som rörde sig överallt. Mina föräldrar hade en handelsträdgård och i den arbetade far och mor och flera av de äldre syskonen. Där fanns också pigor och drängar som det hette på den tiden. Under rens- och skördeperioder vimlade det av extrafolk som hjälpte till. Jag minns hur de låg i kållanden i brännande sol. Min mor var alltid bronsbrun i ansikte och på armar.

Vänner och bekanta, grannar och släktingar gick ut och in i huset. Dörrarna stod öppna. Bröderna drog hem sina flickvänner och kamrater var alltid välkomna. Föräldrarna arbetade mycket, men de gillade fest och dans. De hade sillkalas och ålkalas och alla möjliga andra kalas. Då dukades i trädgården och dansades det på logen. Jag var nog ett mycket älskat barn, men min uppfostran var ovanlig. Mor var sträng men aldrig petig och tjatig. Jag hade frihet att röra mig inom ett ganska stort geografiskt område.

Min far fanns i periferin. Hans och min kontakt bestod mest i att jag tittade på när han arbetade i drivbänkar och växthus eller när han tränade skjutning på gårdsplanen med sina kompisar. Då ven kulorna om öronen på en, men det fäste man sig inte vid. Var man barn till en jägare så var man. Varje söndagskväll fick jag gå till kiosken och köpa hans snus som hette "röda lacket" och en tidning som hette "Levande livet". Småslantar som blev över fick jag alltid behålla.

Min uppfattning om mig själv präglades nog i hög grad av de dubbla budskap jag fick från mina äldre syskon. Å ena sidan dyrkade de mig och beundrade mig. Jag talade tidigt och väl. Jag var blond och söt som en kerub. En gång lyfte en av mina bröder upp mig på en stol, tog några steg tillbaka, tittade på mig och sade: "Det där är ingen människa. Det är ett himmelskt väsen." En annan gång stod han som en hök över mig när jag grät och skrek att jag skulle vara tyst. En annan av mina

Fem år och i söndagsskolan.

bröder stoppade mig med huvudet före ner i källan för att lära mig att jag inte skulle gå dit och hämta vatten i min blå kaffepanna. Alla skulle fostra mig och tala om hur jag skulle uppföra mig. Jag kallades "en liten skitunge som inget begriper". Det där gjorde att mitt självförtroende ständigt har skiftat från skyhög till bottenläge.

Jag var ett allvarligt barn, lillgammal och förnumstig. På barnkalas diskuterade jag hellre med kamraternas mammor än deltog i lekar som jag tyckte var löjliga. Som elvaåring läste jag böcker om Marie Curie och andra kända vetenskapsmänniskor. Hur var studietiden? Min egentliga studietid började inte förrän jag var över trettio år. Tidigare hade jag lärt mig sådant som behövdes för att arbeta på kontor, som många flickor i Norrköping fick göra, när de inte hamnade i någon av fabrikerna där.

Speciella omständigheter gjorde, att jag slutligen kom in på den akademiska banan. Jag blev änka när jag var nyss fyllda tjugofem år och hade två små barn. Under flera år levde jag ganska isolerad med dem och mina närmaste anhöriga. Så småningom tog jag arbete på en stor bilfirma där jag skötte lönerna åt fyra hundra arbetare. Det var en fin tid. Jag upplevde verkstadsandan och trivdes med jobbet. Där fick jag mina första lektioner i marxism och socialism. Men längtan efter högre utbildning och konstnärligt arbete fanns där hela tiden.

Kvällar och halva nätter tillbringade jag vid arbetsbordet. Jag skrev dikter och berättelser. Jag tecknade och målade. Analyserade mig själv med hjälp av Karen Horneys böcker. Jag upplevde en religiös utveckling och arbetade många år inom kyrklig verksamhet. Där sjöng jag solo och i kör, var ledare för barn, ungdomar och kvinnor, talade på möten och konferenser och var lärare i söndagsskolan. Där fick jag mitt verksamhetsbehov tillfredsställt så det rann över ibland.

Viktigast var, att jag fick utveckla mina pedagogiska, konstnärliga och organisatoriska talanger. Slutligen lämnade jag kyrkolivet och började studera på vuxengymnasium samtidigt som jag yrkesarbetade och uppfostrade mina barn. Den lyckligaste dagen i mitt liv var nog när jag deltog i min första föreläsning på Stockholms universitet. Jag tog snabbt min fil kand och anmälde mig sedan omedelbart till forskarutbildningen i historia.

Hur kom det sig att du valde att studera kvinnors villkor?

Det kan verka som en tillfällighet. Jag fick ämnet Kvinnorörelsens attityd till 1910 års preventivlag, men förmodligen skulle jag inte ha accepterat ämnet, om det inte funnits djupare orsaker än att min professor kom med förslaget. Min uppväxt med bröder, alla boxare under någon period, en traditionsbunden far och en ständigt protesterande och revolterande mor, var med all säkerhet en sådan orsak. En annan var att mitt öde som ung änka med två små barn fick mig att förstå att en kvinna i det läget måste vara mycket stark för att klara sig i en mansdominerad värld. Dessutom kom den nya kvinnorörelsen lägligt.

Jag hade precis brutit mig ut ur isoleringen, var nyfiken och kamplysten. Jag var helt enkelt en typisk sjuttitalist bortsett från att jag var född på tretti- och inte på fyrtitalet. Jag demonstrerade mot kriget i Vietnam, mot porr och prostitution och allt annat som demonstrerades emot. Kampen mot porr och prostitution engagerade mig särskilt starkt,

Forskaren och föreläsaren.
Foto: Torbjörn Jakobsson

eftersom jag såg att den s.k. sexuella revolutionen inte höll vad den lovade vad kvinnans frigörelse beträffade.

Du har två huvudlinjer i din forskning - dels sexualiteten, dels Fogelstadförbundet. Du har dessutom skrivit mycket om individuella kvinnors historia, lyfta fram dem ur glömskan. Varför är detta viktigt?

Att jag kom att ägna min forskning åt sexualitetens historia beror på vad jag nämnde ovan. Jag fick ett ämnesförslag som ledde direkt dit och jag var klar över att det sexuella förtrycket är roten och upphovet till allt annat förtryck. Det ekonomiska förtrycket kan inte upphävas förrän kvinnor kastar av sig det sexuella förtryckets ok.

Att jag kom in på Fogelstadrörelsen har mer personliga orsaker. Jag lärde känna författarinnan Ingeborg Björklund i mitten av sextiotalet. Hon tog mig under sina vingars skugga och presenterade mig för Andrea Andreen och Hillevi Swedberg, då redaktörer för tidningen Vi kvinnor, senare Vi Mänskor. De fick förtroende för mig och bad mig medverka i tidningen, vilket jag också glatt gjorde. Efter en tid undrade Andrea om jag ville skriva om Elisabeth Tamm. Det var en hjärtesak för henne att det blev gjort. Jag hade inte en aning om Fogelstadrörelsen, men var djärv nog att åta mig uppgiften. Strax innan Andrea dog läste jag för henne en första vision av mitt manus till Elisabeth Tamm på Fogelstad.

En radikal herrgårdsfröken. Det blev en samvets- och hederssak för mig att slutföra boken även om jag samtidigt arbetade på min doktorsavhandling. Forskningen i dessa båda ämnen förde mig in på biografisk forskning. Mer och mer lutar jag åt åsikten, att det är individerna som skapar historien. Kollektivet finns med som stöd och hjälp och utför det tunga arbetet, men det är de starka personligheterna som väcker idéer och leder arbetet för dessas förverkligande. Därför tycker jag, att det är viktigt att lyfta fram kvinnor ur den glömska de förvisats till. Biografisk forskning är dessutom rolig i sig. Det innebär ett förfärligt letande, men lönen är mödan värd, när det dyker upp något spännande.

När disputerade du och vad handlade din doktorsavhandling om?

- Jag disputerade 1994 på avhandlingen Masken uti rosen. Nymalthusianism och födelsekontroll i Sverige 1880-1910. Propaganda och motstånd. Den handlar om hur idéerna om fri kärlek och sexualitet, födelsekontroll och preventivmedel introducerades i Sverige i slutet av 1800-talet och hur de mottogs av kvinnorörelsen, studentrörelsen, arbetarrörelsen, tidningspressen och den s.k bildade allmänheten. Det tog alldeles för lång tid att få fram min doktorsavhandling, bl.a. bytte jag lärdomsanstalt från Stockholms till Umeå Universitet. Jag slösade inte bort min tid, men jag hade problem med handledning och jag gav ut böcker, skrev artiklar, ledde kurser, höll föredrag och arbetade - som talpedagog - för min försörjning.

Hur gick det att förena småbarn och studier?

Jag har en dotter och en son. Numera har jag också sex barnbarn, fyra flickor och två pojkar. Problemet studier och småbarn berörde mig aldrig eftersom jag började så sent, att mina barn redan var tonåringar. Visst körde det ihop sig ibland, när jag ville ha läsro och de ville titta på tv och spela musik, men i stort gick det bra och de visade respekt för mitt arbete. Ibland gjorde de skoj av min ambition och tyckte jag var lite löjlig som var så noga med att få bra betyg och vara "lärarn" till lags. Nu för tiden är min dotter precis lika ambitiös som vuxenstuderande med barn. Allt går igen.

Vilka planer har du för framtiden?

- Forskning föder forskning. Det finns tusentals upptäckter att göra för den som har tid och tålamod, vilket är ett måste i all forskning. Jag har flera projekt att förverkliga i den närmaste framtiden. Först och främst vill jag ge ut en ny upplaga av boken om Elisabeth Tamm. Sedan vill jag färdigställa ett manus om den kvinnliga nykterhetsföreningen Vita Bandet och dess engagemang i sexualfrågor under ett fyrtiotal år. Jag är också väldigt tänd på att skriva en bok om Hanna Rydh. Hon är på många sätt en god förmoder och förebild för vår tids tids kvinnor.

Sedan länge har jag även material om en kvinna som var åtalad för barnamord; en vanlig typ av brottmål på den tiden. Jag tycker nog också att min första bok *Testiklarnas herravälde, Sexualmoralens historia* är värd en ny upplaga. Den är nu en klassiker och jag sålde mitt sista exemplar härom dagen. Det känns tomt. Slutligen ska jag skriva en artikel om en kvinna vid namn Ada Schiött för Svenskt biografiskt lexikon. Ada var en intressant personlighet, anarkist och agitator på tjugotalet.

Aase Bang

En kämpande förening
Svenska Kvinnors Vänsterförbund fyller 85 år

av fil dr Hjördis Levin

Året är 1954 och Andrea Andrén högtidlighåller 100-årsminnet av Fredrika Bremers fredsappel i Humlegården, Stockholm.

Under de senaste åren har Kvinnliga medborgarskolan vid Fogelstad (1925-1954) åter kommit i rampljuset. Kulturföreningen Fogelstad bildades hösten 1995. Somrarna 1998 och 1999 gick musikalen O Fåglastad för fulla hus. I Medborgarskolan umgicks kvinnor ur olika samhällsklasser och lärde sig historia, samhällskunskap, talekonst och debatt. Syftet var, att de skulle bli fullgoda medborgare och kunna vara med och styra det samhälle de levde i. Hur mycket visste kursdeltagarna om den förening som fanns bakom skolan och om den tidning som var föreningens språkrör i tolv år? Sannolikt inte mycket. Förmodligen vet inte heller de som i vår tid besöker Fogelstad, att denna förening fortfarande existerar och att den i år firar 85 år.

Mitt syfte med den här tillbakablicken är inte att greppa hela SKV:s historia. Jag koncentrerar mig på de två första decennierna*. Den perioden är viktig för att förstå den roll som SKV och dess ledande kvinnor spelade i dåtidens sociala, politiska och kulturella sammanhang. SKV:s bakgrund går tillbaka till 1880, det år Elisabeth Tamm föddes och "uppsalaradikalismen" uppkom. Knut Wicksell, en student vid Uppsala universitet, höll då ett föredrag om fattigdomens orsak och botemedel som var så kontroversiellt att det väckte uppseende över hela landet. Han påstod att fattigdomen med alla dess sociala problem berodde på att familjerna var för stora. Om människor lärde sig använda preventivmedel kunde de gifta sig tidigt utan att få stugan full av barn. Varje kvinna skulle föda två, högst tre barn.
Föredraget var ett inslag i en redan pågående samhällskritisk debatt om yttrandefrihet och åsiktsfrihet och om hur prostitution och spridning av könssjukdomar skulle kunna stoppas. I den sistnämnda frågan engagerade sig många av samtidens kvinnosakskvinnor. Allmänt ansåg dessa, att en höjning av den allmänna moralen, speciellt männens sexualmoral, var det enda som kunde råda bot på socialt elände och sexuellt förtryck. Debatterna resulterade bl.a. i att en juris studerande vid namn Karl Staaff bildade studentföreningen Verdandi i Uppsala 1882 och att feministen Sophie Leijonhufvud Adlersparre, utgivare av Tidskrift för hemmet, tog initiativet till Fredrika Bremer- förbundet 1884. En bit in på 1900-talet flammade diskussionen upp igen.
Ett viktigt år är 1902. Strejker och demonstrationer för allmän rösträtt pågick och möten hölls mot den statligt reglerade prostitutionen. Detta år bildades också den första Föreningen för kvinnans politiska rösträtt, FKPR, och året därpå Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt, LKPR. År 1911 hölls en stor internationell och mycket uppmärksammad rösträttskongress i Stockholm. Flera av rösträttsrörelsens ledande gestalter hade sin ideologiska hemvist inom Verdandi och uppsalaradikalismen, så kallade "frisinnade". En samtidigt pågående rörelse för sociala reformer profilerade sig år 1903 som

Ada Nilsson

Eva Andén

Alma Sundquist

Centralförbundet för socialt arbete, CSA. Syftet var att skapa social medvetenhet hos befolkningen och inte minst bland kvinnorna, som industrialismen frigjort från hemmen, så att de numera hade tid att fylla viktiga sociala uppgifter. De skulle få användning för sin tusenåriga erfarenhet av mänsklig omsorg. Till CSA anslöt sig såväl nykterhetsföreningar som kvinnoföreningar och en livlig verksamhet växte fram. Hem för ogifta mödrar och deras barn öppnades, kurser i barnavård, hemvård, matlagning och socialt arbete ordnades. Över hela landet hölls föreläsningar och diskussioner om nykterhet, moderskapsförsäkring, sexuell hygien och mycket annat. Preventivfrågan aktualiserades åter och väckte 1910 en lika stor uppmärksamhet som 30 år tidigare. Nu uppträdde socialisten Hinke Bergegren med föredraget Kärlek utan barn, och en lag som förbjöd propaganda för preventivmedel stiftades brådstörtat.

Inom dessa verksamhetsområden möter vi många av de kvinnor som skapade, ledde och medverkade i den förening som kom att stå bakom Kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad. För att nämna några: Läkarna Karolina Widerström, Alma Sundquist och Julia Kinberg höll föredrag i sexuell hygien, mödravård och barnavård. Författarinnan Frida Steenhoff propagerade för sexualreform och födelsekontroll. Kerstin Hesselgren ledde den första kursen för socialarbetare. Elin Wägner skrev om rösträtt, sexualmoral och socialt arbete. Signe Bergman organiserade rösträttskongressen 1911. Ann-Margret Holmgren och Augusta Tonning bildade hundratals rösträttsföreningar. Läkarna Ada Nilsson, Gerda Kjellberg, Julia Kinberg, Alma Sundquist och Karolina Widerström protesterade mot preventivlagen och mobiliserade läkarna mot prostitutionens reglementering. Juristerna Eva Andén, Anna Bugge Wicksell, Elisabeth Nilsson, Mathilda Stael von Holstein och Ruth Stjernstedt förde kvinnornas talan i viktiga lagstiftningsfrågor.

Så kom 1914 och det politiska läget var spänt i Sverige. En konflikt angående Sveriges förhållande till främmande makter uppstod mellan Gustaf V och Karl Staaff som nu var statsminister. Det var dags för de frisinnade kvinnorna att organisera sig. De hade dittills varit löst grupperade i gränszonen mellan borgerlig och socialdemokratisk kvinnorörelse. De möttes i olika kvinnoföreningar, skrev i Idun, Hertha, Morgonbris och Aftontidningen, var anknutna till föreningen Studenter och arbetare, Centralförbundet för socialt arbete och Social tidskrift, men de hade ingen egen förening.

När Karl Staaff kallades landsförrädare och lämnade statsministerposten bekände de frisinnade kvinnorna färg och ställde sig på den barrikad de tillhörde. Den 19 mars 1914 samlades nitton damer på Ada Nilssons och Julia Kinbergs initiativ i den sistnämndas hem. Bland de nitton fanns Signe Bergman, Ezaline Boheman, Emilia Broomé, Elisabeth Waern-Bugge, Ebba Palmstierna, Karolina Widerström, Gulli Petrini, Marika Stiernstedt och Elin Wägner. Där bildades Föreningen Frisinnade Kvinnor (FFK). Nästan alla samtidens kända liberala kvinnor blev medlemmar. Ada Nilsson blev ordförande men efterträddes snart av Emilia Broomé, som såg till att FFK blev en stödförening till Karl Staaffs parti, Frisinnade Landsföreningen (FL). Rösträttskampen blev en viktig uppgift för den nybildade föreningen.

Sju år senare fick kvinnor för första gången rösta och kandidera till riksdagen. Elisabeth Tamm, ägarinna till godset Fogelstad i Julita och medlem i FFK, lanserades av Liberala samlingspartiet. Hon var beredd att ta plats i Sveriges riksdag. Så skedde också i januari 1922 tillsammans med Kerstin Hesselgren, vän och meningsfrände sedan många år, samt ytterligare tre kvinnor, Bertha Wellin, Nelly Thüring och Agda Östlund. Elisabeth Tamm lämnade riksdagen efter första perioden, men Kerstin Hesselgren blev länge

kvar. Omkring 1920 hade föreningar för frisinnade kvinnor bildats runt om i landet. 1920 bildades Frisinnade kvinnors riksförbund (FKR) med Kerstin Hesselgren som ordförande. I förbundsstyrelsens verkställande utskott ingick fyra av rösträttsrörelsens veteraner: Ezaline Boheman, Emilia Broomé, Gulli Petrini och Anna Whitlock. Förbundets två riksdagskvinnor blev tongivande inom FKR.

Efter en kort tid förstod de att rösträtten inte var mycket värd, om de politiskt intresserade och engagerade kvinnorna inte blev fler och framför allt politiskt kunniga. Kvinnorna måste utbildas för att bli fullvärdiga medborgare.

Så tillkom den första kursen, den s.k. urkursen på Fogelstad sommaren 1922, och tre år senare den kvinnliga medborgarskolan. Den s.k. konstellationen på Fogelstad, Kerstin Hesselgren, Honorine Hermelin, Ada Nilsson, Elin Wägner och Elisabeth Tamm var den drivande kraften inom FKR. De kallade sig "radikala gruppen" och fick FKR att orientera sig alltmer åt vänster.

År 1928 var en vattendelare. Det var valår och högern gick framåt. Som motgrepp sökte FKR samla alla vänsterkvinnor, såväl liberala som socialdemokratiska. FKR omorganiserades ännu en gång. På Elisabeth Tamms förslag fick riksförbundet 1931 namnet Svenska kvinnors vänsterförbund, SKV.

Detta innebar en liberalradikal profilering gentemot högern - alla vänstergruppers gemensamma motståndare. Det var alltså inte fråga om en anknytning till Vänsterpartiet, som då hette Sveriges kommunistiska parti, SKP. Ett sådant närmande skedde först efter 1945, när SKV anslöt sig till Kvinnornas demokratiska världsförbund, KDV, dominerat av öststaterna. I Radikala gruppens ögon var Sovjetunionen en fredsälskande statsmakt och USA den stora krigshetsaren. KDV sågs som förverkligandet av den kvinnornas världsfredsförening som redan Fredrika Bremer hade drömt om. SKV har emellertid aldrig haft socialism eller kommunism på sitt program och aldrig varit "vänsterpartiets kvinnoförbund".

Medlemskapet i KDV reducerade SKV:s medlemstal, trots eller snarare på grund av att kommunistiska kvinnor nu fick bli medlemmar. Kerstin Hesselgren lämnade ordförandeposten i SKV och efterträddes av Andrea Andreen som 1964 avlöstes av Eva Palmaer.

Jag övergår nu till att belysa den socialpolitiska roll de frisinnade kvinnorna spelade under en viktig brytningstid i vårt lands historia. Deras insatser inom social- och sexualpolitik är relativt okända, men utan tvivel beredde de vägen mot välfärds-Sverige. När veckotidningen Tidevarvet tog upp en rad frågor under rubriken "befolkningsfrågan" eller "folkhälsa", fortsatte man den kamp för sociala reformer och sexualreform som hade påbörjats långt före första världskriget. När kvinnorna fått rösträtt och, genom den nya äktenskapslagen full myndighet, var det dags att verka för reformer som männen inte intresserat sig nämnvärt för, men som hörde intimt samman med kvinnors specifika behov. FKR var först i Sverige med att politisera befolkningsfrågan, något som senare blev aktuellt för alla politiska partier.

Diskussionerna under "urkursen" 1922 resulterade bl.a. i att FKR år 1923 antog ett program med befolkningsfrågan som första punkt. De frisinnade kvinnorna låg således långt före Riksförbundets för sexuell upplysning, RFSU (bildat 1933), beträffande kampen för sexualupplysning och långt före makarna Myrdals bok Kris i befolkningsfrågan (1934) beträffande reformkampen för moderskap och föräldraskap.

Skälet till att Tidevarvet började utkomma var FKR:s akuta behov av en egen tidning. I Tidevarvet fick FKR/SKV ett rikstäckande forum för sin befolkningspolitik. Första numret kom ut i december 1923. Ada Nilsson var ansvarig utgivare från början till slut. Den kända rösträttskvinnan Ellen Hagen var redaktör men avlöstes sommaren 1924 av Elin Wägner. Denna efterträddes 1928 av Carin Hermelin som var kvar tills tidningen nedlades 1936.

Under årens lopp medverkade så gott som alla kända kvinnor och även många män i Tidevarvet med kvalificerade artiklar i vitt skilda ämnen. I en presentation av den övergripande politiska uppgiften betonade Elisabeth Tamm att de frisinnade kvinnorna inte ville avskilja sig från samarbete med männen men de ville "dana och fostra" sig för att göra en egen insats i detta samarbete.

Eftersom kvinnor hade en annan syn än män på samhällets problem, måste "både män och kvinnor just i sin olika egenart...göra sig gällande vid skapandet av samhällets former." Framför kvinnorna låg, när de fått fullt medborgarskap och myndighet, "att sätta igenom en högre, en egen, kvinnlig värdering av människolivet, skydda det för vansinnigt ödslande, för att missbrukas och nedsmutsas", skrev senare Elin Wägner. FKR:s befolkningsprogram var ett tydligt uttryck för den radikala feminismen**. FKR:s "folkhälsa" innehöll nästan allt vi brukar kalla det svenska välfärdssamhället som sjukförsäkring, föräldraförsäkring, mödravård, barnavård och

sexualupplysning.

Ada Nilsson var den drivande kraften i befolkningsfrågan. Huvudtankarna i hennes "folkhälseprogram" var följande: En medveten befolkningspolitik måste vara grunden till allt samhällsarbete och "lägga mera vikt på kvalitativ förbättring än på kvantiteten." Arbetet för folkhälsa måste därför koncentrera sig på att förebygga sjukdomar. Det måste finnas sexualundervisning för all ungdom, vägledningsbyråer och polikliniker för blivande mödrar och information som hjälpte dem att hitta dit.

Det skulle finnas förlossningsavdelningar för svårare fall vid städernas lasarett och små välinrättade, statsunderstödda och kontrollerade förlossningshem över hela landet i samband med barnmorskas och läkares bostad. Barnaföderskor skulle ha rätt till hemhjälp och moderskaps-försäkring. För barnen skulle finnas barnavårds-centraler, barnkrubbor, barnträdgårdar och läkarvård för alla skolbarn. Skillnaden melian barn födda inom och födda utom äktenskap skulle avskaffas, skolväsendet omdanas, kvinnornas kroppskultur höjas och likalönsprincipen genomföras.

Utöver dessa punkter fick även preventivmedel och abort, rashygien och sterilisering, lösdriveri och vanart stort utrymme. Befolkningsfrågan och det ambitiösa folkhälsoprogrammet fick stort utrymme både i Tidevarvet och i lokalavdelningarnas arbete. Möten ordnades i landets olika delar, skrivelser insändes till riksdag, regering och andra myndigheter. Frågan hölls levande i Tidevarvet genom artiklar av främst Ada Nilsson men också av Alma Sundquist, Gerda Kjellberg, Andrea Andreen, Elin Wägner, Eva Andén och Kerstin Hesselgren. Folkhälsoprogrammets olika delar behandlades ofta i Kvinnliga medborgar-skolans föreläsningar och diskussioner. Tidevarvet höll sig väl infomerad om vad som hände i andra länder på socialpolitikens och sexualpolitikens områden.

Tidningen hade kontakt med föregångskvinnorna Katti Anker Möller och Marie Stopes i Norge respektive England, och med Margaret Sanger och Hanna M. Stone i Amerika. Tidningen tog klar ståndpunkt i en rad frågor. Samtidens oro för att nativiteten sjönk delades inte av tidningen, men den förespråkade inte heller någon extrem barnbegränsning och hävdade inte att en sådan kunde lösa alla sociala problem. I steriliserings-frågan tog Tidevarvet och de frisinnade kvinnorna, liksom en rad andra kvinnoföreningar, ställning för 1934:s års lag, vilken tillät sterilisering av vissa människor utan deras tillstånd. Från början accepterades den rashygieniska aspekten, men snart gick uttalandena i en mer socialpolitisk och humanitär riktning. Skillnaden mellan dessa två synsätt är viktig. Rashygienisk sterilisering avsåg att stoppa fortplantning av ärftliga sjukdomsanlag. Humanitär eller social sterilisering avsåg att hindra människor att skaffa barn, som de absolut inte kunde ta hand om och att bespara barn lidandet att växa upp med svårt förståndshandikappade föräldrar.

Den flitigt återkommande lösdrivarfrågan var ett av Tidevarvets skötebarn, men den löstes inte under tidningens existens. I kampen mot lösdrivar-lagen fortsattes de tidiga feministernas kamp mot reglerad prostitution och sexuell dubbelmoral. Uppfostran till sexuellt ansvar var alltjämt en nyckelfråga. Därpå hängde förutsättningarna för ett jämlikt förhållande mellan könen och ett lyckligare samhälle. Otukt kunde inte lagstiftas bort, menade Tidevarvet, utan endast bekämpas med fysiologisk kunskap, etiska levnadsregler och bättre levnads-villkor. Därför var sexualundervisning i alla skolformer och sexualupplysning för vuxna ett av FKR/SKV:s viktigaste sexualpolitiska krav.

Förbundet fick politisk betydelse genom att flera av dess medlemmar medverkade i statliga utredningar och kommittéer. Exempelvis invaldes Alma Sundquist som sakkunnig i den kommitté som tillsattes 1918 för att föreslå åtgärder enligt lex veneris om allmän sexualundervisning i skolor och sexualupplysning för vuxna. Våren 1921 överlämnades kommitténs betänkande till regeringen. Det var till stora delar författat av Alma Sundquist och präglat av samtidens feministiska sexualpolitik, vilken gick ut på att sexualundervisningen inte enbart skulle bestå av information om könssjukdomarna utan även av sexuell hygien, dvs både ett biologiskt, ett socialt - och allra viktigast - ett etiskt moment. Sexualun-dervisningens syfte borde främst vara "att bidraga till karaktärens stärkande och till en mera upphöjd åskådning beträffande könslivet." Utan "ett nytt betraktelsesätt rörande de sexuella förhållandena" var kampen mot könssjukdomarna dömd att misslyckas. Dessa tankar fanns ständigt med i de frisinnade kvinnornas sexualpolitik och genom-syrade Tidevarvets spalter. Under väntan på genomförandet av förslaget publicerade Tidevarvet artiklar och många enskilda initiativ togs. Exempelvis höll Ada Nilsson föreläsningar i skolor och på inbjudan av barnavårdsnämnder. Honorine Hermelin ordnade 1934 sexualundervisning med åtföljande föräldramöten vid fortsättningsskolorna i Julita, där hon var skolstyrelsens ordförande. Året därpå kom skolöverstyrelsens förslag, men det

dröjde länge innan det förverkligades. När Tidevarvet lades ner hade kvinnokamp för sexualundervisning pågått i nästan sextio år.

I femton år hade radikala feminister strävat efter att få se Alma Sundquists läroplan förverkligad, men det dröjde nästan tjugo år innan sexualundervisning blev obligatorisk i alla skolformer.

FKR/SKV:s kamp mot preventivlagen, som förbjöd preventivmedel, stod i samband med dess krav på sexualupplysning. Tidevarvet bekämpade preventivlagen under hela sin existens. Dess skribenter förordade inte födelsekontroll som lösning på sociala problem, men de skrev under på det frivilliga föräldraskapets princip. Inga oönskade barn skulle komma till världen. De såg heller aldrig preventivmedel som en inträdesbiljett till den sexuella frihetens förlovade land utan varnade ständigt för "lösa och tillfälliga förbindelser".

De ungas sexualundervisning skulle inriktas på monogama förhållanden. De framhöll att det inte var hälsofarligt med sexuell avhållsamhet, men de som "inte kunde" vara avhållsamma skulle använda preventivmedel för att undvika könssjukdomar och oönskade barn. Tidevarvets begäran att preventivlagen skulle avskaffas för att underlätta födelsekontroll fick inte gehör av riksdagsmajoriteten. Mot slutet av 1930-talet var rädslan för den låga nativiteten i Sverige alltför stark. När frågan behandlades i riksdagen skedde det nästan alltid i samband med frågan om skydd mot smittosamma könssjukdomar. Även när lagen slutligen avskaffades 1938, dominerade denna aspekt och inte familjeetiska och befolkningspolitiska skäl. När Tidevarvet startades var abortfrågan aktuell.

I riksdagen motionerades ideligen om utredning och 1934 tillsattes en kommitté med bl.a. Gerda Kjellberg och Alma Sundquist som ledamöter. Det var bättre för folkets lycka och hälsa, skrev Tidevarvet, att aborter fick utföras sakkunnigt och säkert, än att kvinnor riskerade livet hos kvackare och smutsabortörer. Framkallad abort skulle vara straffri om kvinnan ansåg sig behöva en sådan. År 1938, två år efter Tidevarvets nedläggning, kom en lag som tillät abort på vissa indikationer.

Det skulle dröja ytterligare tre decennier innan Tidevarvets förslag om fri abort till tolfte veckan gick igenom. Födelsetalens begynnande nedgång i slutet av 1800-talet hade skapat medvetenhet om att spädbarnsvården måste förbättras. Alla barn, även utomäktenskapligt födda, blev viktiga. Medan samhället i övrigt hade genomgått en omvälvande förändring till det bättre hade kvinnors villkor som barnaföderskor snarare försämrats. År 1923

Kerstin Hesselgren

Andrea Andrén

saknade 40% av fattiga barnaföderskor i Sverige "nödigt linne", således utstyrsel till det nyfödda barnet och sänglinne till sig själva. Nästan 90 % saknade tillsyn under graviditeten. Ännu efter trettio års arbetsförbud i samband med graviditet var frågan om ekonomisk ersättning oavgjord. Frivilliga krafter verkade, men en varaktig och säker organisation för mödravård och spädbarnsvård kunde inte åstadkommas utan att staten ingrep.

En större utredning ledd av Kerstin Hesselgren kom med förslag 1926 och en förordning om mödrahjälp utfärdades 1931 men först 1935, när ett nytt världskrig stod för dörren, blev det fart på riksdagsmännen och en befolkningskommission tillsattes. I denna invaldes Andrea Andreen och även Elin Wägner fick en uppgift. Genom det som hände på moderskapsskyddets område mot slutet av 1930-talet kom således de frisinnade kvinnorna att påverka rikspolitiken. De fick även lön för mödan även om de inte fick sin önskan om små förlossningshem uppfylld. Inte minst viktigt var att den linje segrade, som de hela tiden stått för, nämligen att alla och inte enbart förvärvsarbetande mödrar, tillerkändes moderskapspenning, senare barnbidrag. Därmed slapp den blivande modern be sin make eller fästman om varje krona till småbarnskläder och förlossningsvård. Kanske blev därmed kvinnors vilja att ha barn något större.

När Tidevarvet lades ner år 1936 hade de första stegen mot det svenska välfärdssamhället tagits och sedan kom reformerna slag i slag. När nu SKV går att fira sitt 85:årsjubileum kan det nog vara en nyttig påminnelse för äldre medlemmar och en viktig upplysning för de unga kvinnorna att tänka tillbaka på alla de årtionden av kamp som föregick de rättigheter som idag tas som en självklarhet. Det är ingen självklarhet. Det tog lång tid att kämpa fram dem, men som vi har sett på många områden, kan det gå mycket snabbat att avskaffa dem.

Det finns stor anledning att så här i efterhand tacka de ovan omtalade kvinnorna för deras ledande insatser, men även de som icke är nämnda men dock kämpade på barrikaderna för samma sak är vi skyldiga ett stort tack. Det minsta vi kan göra är att inte ge tappt utan fortsätta kampen för det som vunnits och för nya segrar på sexualpolitikens och de sociala frågornas områden. En kamp som Svenska kvinnors vänsterförbund hela tiden fört och alltjämt för.

Hjördis Levin

Konstellationen på Fogelstad kallade sig "den radikala falangen" inom FKR/SKV. Enligt historikern Richard Evans var de första feministerna 'moderata'. De aspirerade inte på någon större förändring av samhället utan sökte stöd hos män med politisk makt. De 'radikala' feministerna däremot krävde politiskt inflytande för egen del. Övergången från moderat till radikal feminism markerades av kampen för en högre moral och mynnade ut i bildandet av den första föreningen för kvinnans politiska rösträtt. Alla rösträttskvinnor var dock inte radikala feminister. Kraven på rösträtt och högre samhällsmoral var gemensamma, men den radikala feminismen gick långt utöver den moderata i sin socialpolitik och ställde tillsammans med socialdemokratin långtgående krav på samhället. Den moderata feminismen kämpade för kvinnans rätt till arbete och utbildning men främst för den ogifta kvinnan. Den radikala feminismen ville att kvinnor skulle ha alla dessa rättigheter men dessutom rätt till äktenskap och moderskap.

Litteraturlista

Andreen, Andrea, Karolina Widerström. Sveriges första kvinnliga läkare. Levnadsteckning. Stockholm 1956. -"- Svenska Kvinnors Vänsterförbund. Stockholm 1964.

Björkman-Goldschmidt, Elsa, Fogelstad, berättelsen om en skola. Stockholm 1956.

Eskilsson, Lena, Drömmen om kamratsamhället. Kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad. 1991.

Evans, Richard J, Kvinnorörelsens historia. Stockholm 1979.

Hamrin-Thorell, Ruth & Gärde Widemar, Ingrid, Myrdal, Alva, Bergman, Malin, Boken om Kerstin Hesselgren, Stockholm 1968.

Grönbech-Hermelin, Honorine, Från Ulfåsa till Fogelstad. Stockholm 1969.

Hermelin, Honorine Louise, Kvinnliga medborgarskolan vid Fogelstad. Stockholm 1939. -"- Kvinnliga medborgarskolan vid Fogelstad: Tillbakablick över åren 1925-1934. Stockholm 1935.

Isaksson, Ulla & Linder, Hjalmar,Erik, Elin Wägner. Amason med två bröst, 1882-1922. Stockholm 1977. -"- Elin Wägner. Dotter av moder jord. 1922-1949. Stockholm 1980.

Kvinnor i politiken, ur den radikala politiska veckotidningen Tidevarvet, urval Ragna Kellgren. Stockholm 1971.

Klasslöst, tre veckor i nutid och forntid vid Fogelstad Kvinnliga Medborgarskola, ur

kursprotokoll och egen erfarenhet av Ragna Kellgren. Borås 1973.
Larsson, Margaret, De arbetade för fred. Stockholm 1985.
Levin, Hjördis, Förmoder: Ada Nilsson. Läkare, feminist och socialreformator. Kv.skaplig tidskr. nr 3 1988 s 80-84. -"- Ada Nilsson. Svenskt Biografiskt lexikon 130. Stockholm 1989. -"- Eisabeth Tamm på Fogelstad. En radikal herrgårdsfröken. Stehag 1989 -"- Masken uti rosen. Nymalthusianism och födelsekontroll i Sverige. Propaganda och motstånd. Stockholm/stehag 1994. -"- Kvinnorna på Barrikaden. Sexualpolitik och sociala frågor 1923-1936. Stockholm 1997. -"- SKV 75 år.
Vi Mänskor Nr 2-3 1989. Jubileumsnummer: "Barrikaden v alde oss" SKV-75 år i kamp. -"- Kvinnornas rösträttsrörelse.
Vi Mänskor Nr 3 1991. -"- En kämpande kvinna - läkaren Alma Sundquist.
Vi Mänskor Nr 3 1997. Lindberg, Berit, Honorine Hermelin Grönbech (1886-1977) "En pedagog i tiden - en blå delfin".
Pedagogiska rapporter Nr 70 November 1996. Pedagogiska institutionen Lunds uiversitet. Uppsats för licentiatexamen i pedagogik 22 november 1996.
Nilsson, Ada, Barrikaden valde oss. 25 år ur en kämpande förenings historia. Sthlm 1941. -"- Glimtar ur mitt liv som läkare. Stockholm 1963.
Öhrner, Annika, Siri Derkerts porträtt av kvinnorna på Fogelstad 1943-54. Uppsats för påbyggnadskurs i konstvetenskap, Stockholms universitet. Stockholm 1986.

Honorine Hermelin, mitten, i samspråk med medsystrar.

Alla dessa minnen

I maj i år avgick Aase Bang efter många år som förbundsordförande i SKV. Här följer några nedslag i hennes liv, från uppväxten i Norge till dagens engagemang för solidaritet och jämställdhet.

Jag minns, vagt som i en undflyende dröm, att jag tittade upp i en skir spetsgardin som var spänd över sängen.

Jag minns när pappa kom hem. Under mina första fem år flyttade vi sju gånger. Nu hade han varit borta länge, och den senaste flytten, till en liten, dragig lägenhet långt utanför stan, hade mamma själv ordnat.

Sen gick det lång tid, men plötsligt stod han framför mig där jag lekte ensam bakom huset. Mina bröder och jag fick var sin 25-öres chokladkaka, och han lämnade några kronor till mamma. Nästa dag tog han tillbaka pengarna och drog, det var "något han måste ordna". Familjen fick åter klara sig bäst den kunde.

Jag var äldst, fem år. Mina bröder var fyra, tre och två. (Grannflickan sa till sin mamma att de där nya barnen är inte tvillingar, men det kan inte vara mer är ett par månader emellan dem).

Pappa kom hem ibland, tills han blev borta för gott när jag var tio. Då bildade han en ny familj norrut i landet. Jag lär ha fem halvsyskon. Det hade inte saknats varnande röster när mamma gifte sig med sin odåga till kusin. Men hon tyckte synd om honom. Till och med hans egen mor ville betala en Amerikabiljett för att bli av med honom. Det var grymt, tyckte mamma.

Jag minns den 9 april 1940. Grannfrun störtade in och sa att vi skulle inte gå i skolan, det var krig! Morfar hade varnat för kriget hela vintern, och nu var det här.

Två dagar senare såg vi genom köks-fönstret en ung norsk soldat som skulle skjuta varnings-skott när tyskarna kom. Han syntes tydligt mot snön, och mina bröder gick ut och pratade med honom. Han berättade att andra soldater låg gömda på andra sidan älven. Men fienden kom så brått, pojken sköt i luften och sprang bakom smedens hus medan vi tittade på. Han hade inte en chans.

Under sommaren såg vi kulhålen i träden varje gång vi gick till älven för att bada. Det blev ett fruktansvärt skjutande medan vi satt i källaren. Sedan kom grannen, den store smeden, förtvivlat springande: "Fru Bang, hjälp, de tar pojken min!"

Mamma kunde tyska, och lyckades förhindra att de tog 18-åringen som gisslan. Det var tur, för flera civila sköts skoningslöst när tyskarna lite senare mötte mer organiserat motstånd.

Jag minns att jag skickades till landet för att bli fet. Vilken lycka! Stekt fläsk och köttbullar varannan dag, utom en gång när det var lax. Jag blev djupt sårad när mamma skrattade för att jag hade blivit så rund och röd om kinderna.

Jag minns när kriget var slut och den snälla bonden där vi brukade arbeta under potatislovet berättade för mamma att mina bröder hade

hittat vapen i hans lada när de lekte där under en middagsrast. Det var vapen som engelska flygplan hade släppt ned till motståndsrörelsen. "Jag flyttade inte på vapnen," sa han, "jag litade på Bang-pojkarna". Själv hade jag inte märkt något, jag hade väl suttit och läst som vanligt.

Jag minns sista dagen i folkskolan. Några av flickorna grät, de skulle börja jobba som barnflickor eller på fabriken, medan pojkarna blev cykelbud eller snickarlärlingar. Jag skulle läsa vidare och var fylld av förväntan inför detta. Men skolan hade varit bra. Mamma som hade utbildning och kom från staden var imponerad av standarden. Hon satt i skolstyrelsen och kom ibland och lyssnade på undervisningen. I vår skola var ingen av lärarna och ingen av eleverna nazister, men så var det också ett typiskt arbetarområde.

Jag minns det gamla universitetet på Karl Johan, där vi konsthistoriker höll till högst uppe på vinden. Konsthistoria var ett passande ämne för en ung flicka, tyckte Hans som jag tänkte gifta mig med, han ville inte att jag skulle läsa något som jag kunde försörja mig på. Nästan alla mina kompisar började jobba på kontor efter studentexamen, och när de gifte sig blev de hemmafruar.

Jag minns studietiden i Berlin. Där möttes ungdom från hela världen vid Freie Universität, som startats av tyska studenter som inte ville studera i Östberlin. Det var långt innan Muren, och vi fick röra oss fritt i alla olika zoner, men det hade varit blockad och luftbro och det kalla kriget var högst påtagligt. Jag hade ett blygsamt stipendium och levde mest på potatis i olika former.

Jag minns när jag långt senare fick erbjudande att

börja på PAX förlag i Oslo. De unga killarna som startade förlaget visste inte att man måste ha ett kapital på några miljoner för ett sådant projekt. De lånade 20 000 av sina föräldrar och satte igång med att utge subversiv litteratur.

När jag kom med, hade de för länge sedan retat gallfeber på borgarna med böcker av Franz Fanon, David Horowitz, Aimé Césaire och Johan Galtung. Själv skulle jag några år senare redigera den första boken på norska om den nya kvinnorörelsen, "Hva bråker de for?". Förlaget blev en folkrörelse, och paxist blev en hederstitel.

Jag minns Kvinnoligan i Lund. Jag har alltid engagerat mig. I skolan tog jag initiativ till en insamling av mat till fattiga finska barn, senare blev det fredsrörelsen, kampen mot atomvapen, Amnesty och mycket annat. På ett PAX-seminarium om NATO mötte jag sommaren -67 en ung svensk som jag gifte mig med. Det var ett huvudlöst tilltag, han var mycket yngre än jag och vi kände varandra knappt, men jag har alltid varit svag för intelligenta män. Vi bodde i Lund när Peter föddes, och där gick jag med i Kvinnoligan. Vilka underbara unga kvinnor! Vilken entusiasm! Vilka ambitiösa studiecirklar! Vilka färgglada demonstrationer och fina utställningar! Dessutom hade jag börjat läsa igen när jag flyttade till Sverige, och till Akademiska Föreningen i Lund kom på 70-talet kända akademiker, politiker och artister från hela världen.

Jag minns ett SKV-seminarium i Kungälv omkring -74, med deltagare från Norge och Danmark. Det var första gången jag kom i kontakt med förbundet. I Kvinnoligan hade vi förgäves försökt få kontakt med arbetarkvinnorna, men här fanns de! Det var härligt att träffa så många glada, politiskt medvetna kvinnor, och när jag flyttade till Skellefteå ett par år senare gick jag med i SKV och bildade en avdelning där. Vi var bara tre när vi ordnade det första 8 marsmötet, men medlemmarna strömmade till.

En dag annonserade vi att vi skulle gå på porrklubb tillsammans och inbjöd alla som ville att gå med. Det blev trafikstockning av alla nyfikna som ville titta på oss och ett enormt pressuppbåd. Porrklubben fick stänga.

Jag minns när jag motvilligt valdes till förbundsordförande för snart 20 år sedan. Jag var bibliotekschef i Forshaga i Värmland, och jag förstod att det skulle bli jobbigt att förena ett tidskrävande arbete med uppgiften att leda SKV. Men det var många som bad mig ställa upp, bland annat hotade Vi Mänskors dåvarande redaktion med att lämna tidningen om min motkandidat blev vald. Nu gick redaktionen i alla fall med buller och bång några år senare. Ett par kompromettерande brev tydde på att de tänkte lämna "tanterna i SKV" och ta med sig tidningen. Styrelsen överreagerade kanske. Med stöd av vårt prenumerationsregister startade de tidningen Liv, som dock inte blev långlivad.

Det värsta var alla tidningsskriverier och påståenden att Vi Mänskor skulle läggas ned. Det skadade oss onekligen.

Jag minns med glädje tiden som ordförande. SKV är ingen stor organisation, men jag tycker att vi uträttar mycket i vår enträgna kamp för jämställdhet, fred och internationell solidaritet.

Oräkneliga är de seminarier vi har inbjudit till, alla demonstrationer och protestaktioner vi har deltagit i. Vad gäller solidaritetsarbetet räcker det väl att nämna länder som Vietnam, Angola, Honduras, Ghana, Indien, Sydafrika - våra insamlingar har stött många kvinnoprojekt och vi vet att de har gjort nytta. Också samarbetet med våra systerorganisationer inom KDV har varit givande, både när vi har haft utländska gäster här och när vi själva har besökt konferenser och kongresser i andra länder.

Det allra bästa har varit samarbetet med så många kloka och duktiga kvinnor runt om i hela Sverige.

Att jag slutar som förbundsordförande betyder inte att jag tänker lägga av, tvärt om. Kalendern är full för lång tid framåt. Om jag får tid skriver jag kanske SKVs efterkrigshistoria.

Aase Bang

SKV-sidor

"Kvinnors kroppar"

Det har blivit tradition att SKV i Karlstad varje år anordnar en veckas lunchföreläsningar på ett givet tema. I oktober i år handlade det om olika aspekter på kvinnokroppen. Shahla Rashed från irakiska Kurdistan inledde veckan med att berätta om islams kvinnosyn. Åsa Zimmerman, 20 år, talade om unga kvinnors situation i vårt utseendefixerade samhälle. Poliskommisarie Laila N. Persson talade om våldet mot kvinnor och vad polisen gör för att hjälpa dem som lever under ständigt hot. EU-parlamentarikern Marianne Erikssons ämne var könshandeln i EU (ca en halv miljon kvinnor smugglas in varje år och tvingas prostituera sig), medan veckan avslutades med Hjördis Levins föredrag om moderskap och medborgarskap runt förra sekelskiftet. Vi höll till på Internationella kvinnocaféet Ella, där det varje dag serverades jättegod soppa innan föreläsningan började. Medarrangörer var Internationella Kvinnoförbundet och Alla Kvinnors Hus, och vi fick ekonomisk stöd från kulturnämnden. Våra lunchföreläsningarna får alltid stor uppmärksamhet av media. Varje dag var det direktsändning i närradion, och Värmlands radio (P4) intervjuade föreläsarna. Dessutom var det helsides intervjuer med dem i Värmlands Folkblad och Nya Wermlands-Tidningen.

Göta Rosén

Fyllde 95 år i oktober, men sällan har man sett ett par så vakna och nyfikna ögon som på porträttet i Dagens Nyheter dagen till ära. Som barnavårdsinspektör, riksdagsledamot och t.f. generaldirektör för Socialstyrelsen var hon så stridbar för barnens rättigheter att hon kallades Göta Lejon. Göta Rosén kämpade för förbättringar av barnhems- och fosterbarnens villkor, agans avskaffande, sanering av sommarkolonier. Hon blev illa sedd inom (s) när hon protesterade mot transiteringen av tyska soldater under kriget. Hon röstade för lagen om tvångssterilisering 1941, eftersom hon med egna ögon såg hur illa barn mådde som hade gravt förståndshandikappade föräldrar. I sin ungdom var hon allt i allo på tidningen Tidevarvet. Var det där hon fick sitt intresse för sociala frågor? Läs Hjördis Levins artikel om SKV i detta nummer!

O Fåglastad

Nu finns CD-skivan från den bejublade föreställningen om Kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad att tillgå. Musiken är av Marie Selander, text av Ingegerd Monthan. Skivan kostar 120 kr + porto och 20 kr i expeditionsavgift. Den kan beställas från Kulturföreningen Fogelstad, c/o Siv Larsson, Flodafors, Ackelbro, 641 97 Katrineholm.

Kvinnors ohälsa

Margareta Persson, ordförande i Nationella folkhälsokommittén, berättade om arbetet i kommittén på ett SKV-seminarium i Stockholm 29 september. De strukturella förändringarna i samhället med ökade klasskillnader märks i sjukdomar och ohälsa och det är mycket tydligt bland kvinnor i arbetaryrken - de mår sämst. Vi diskuterade på det välbesökta mötet frågor om bl.a. unga kvinnors psykiska ohälsa. Antidepressiva och lugnande medel förskrivs i allt högre takt för denna grupp. Antalet långtidssjukskrivningar visar en drastisk ökning - effekter av nedskärningar och arbetslöshet. Såväl fysisk som psykisk belastning visade sig redan i slutet av 80-talet öka bland kvinnor anställda inom offentliga sektorn. För många har de försämrade villkoren i sjukförsäkringen i kombinationen med rädslan att förlora jobbet lett till en allt högre sjuknärvaro på jobbet. Vad gör facket i dessa frågor? Kortare arbetstid - den nödvändiga följden av de kunskaper och erfarenheter vi har. Kvinnors alltmer ansträngda situation i det oavlönade arbetet med t.ex. anhörigvård i hemmet och barnens situation i skolan var frågor som togs upp.

Vita nätter i St Petersburg

De vita nätternas deklaration kallades en konferens som hölls i St Petersburg i somras. Maj-Lis Fridén deltog och anser att det var en mycket välorganiserad konferens.

- Denna otroligt vackra, men fattiga stad, gjorde ett outplånligt intryck. Deltog gjorde förutom fredsråd från

många länder också Läkare mot Kärnvapen från Tyskland, Sverige, Finland och internationella nätverk med ingenjörer och vetenskapsmän. Alla talade om den allvarliga situationen med NATO-krig i Europa. Ryssarna som nu lever under svåra förhållanden blir ytterligare fördömjukade. - De av oss som kämpat för en kärnvapennedrustning har en hopplös situation. Ett första steg vore att USA tar hem sina kärnvapen som är stationerade i Europa, säger Maj-Lis Fridén. John Burroghs, som representerade Western States Legal Foundation, USA, gjorde en genomgång från temat "Internationell Lag och Kärnvapen". Han konstaterar att 1907 års Haagkonvention är det första systematiska fördrag som reglerar humanitära regler. Även om man inte då kunde förutse utvecklingen av vapen och militär strategi var avsikten att slå fast humanitär lag för att sätta gränser för krigföring och att skydda civilbefolkning och egendom.

Fredskommittén 50 år

Lördagen den 25 september firade Svenska Fredskommittén 50 år. De hade ordnat en festlig och minnesvärd kväll med flera utställningar, filmvisning och närvarande talare, som varit med, vid de olika tillfällena. God mat och trevlig underhållning, vad kan en festdeltagare mer begära. Vi SKV:are var stolta, eftersom flera av våra ordföranden har även varit ordförande i Svenska Fredskommitténn, eller medlemmar där. Vi önskar dem en fortsatt lyckad aktivitet.

Zaida

SVENSKA KVINNORS VÄNSTERFÖRBUND

Postgiro 50 50 95-0	Insamlingskonto 5 13 23-4
Tegelviksgatan 40	Linnégatan 21 B
116 41 Stockholm	413 04 Göteborg
Tel. 08-640 92 05	Tel/fax. 031-14 40 28
Tisdag och torsdag 13-15	Måndag-fredag 11-15.

SKV är partipolitiskt obundet och verkar för ett demokratiskt samhälle med en ekonomi som inte bygger på profit utan på människors behov, ett samhälle fritt från alla former av förtryck.

Förbundets målsättning är:

att verka för jämlikhet mellan kvinnor och män och för ett rättvist samhälle där alla har ett meningsfullt arbete,

att verka för ett samhälle där alla barn är trygga och har lika värde, oavsett föräldrarnas ekonomiska situation, etniska tillhörighet eller nationalitet,

att verka för fred, allt framtidsarbetes grundval,

att verka för skydd av vår egen och framtida generationers livsmiljö, för ett resursbevarande samhälle,

att verka för solidaritet mellan folken, särskilt solidaritet med kvinnor, som i regel är hårdast drabbade av förtryck och exploatering,

att bekämpa all kommersiell exploatering av såväl vuxna som barn.

*****

SKV har i korthet följande historia: År 1914 bildades Föreningen Frisinnade Kvinnor under parollen: "Mot krigspsykos, för demokrati och kvinnans likställdhet." År 1931 utvidgades förbundet så att ett samarbete blev möjligt med alla kvinnor som önskade en samhällsutveckling i vänsterriktning. Då fick förbundet sitt nuvarande namn. År 1946 anslöts Svenska Kvinnors Vänsterförbund till Kvinnornas Demokratiska Världsförbund (Women's International Democratic Federation, WIDF). KDV har konsultativ status hos FNs ekonomiska och sociala råd samt hos UNESCO. Denna status innebär rätt att yttra sig vid sammanträden och att framlägga egna förslag.

Ja, Jag vill gärna prenumerera på Vi Mänskor pg 90 24-1

Helår 150 kr
Gåvoprenumeration 100 kr
Stödprenumeration 200 kr

☐

Namn:.....
Adress:.....
Postadress:.....
Telefon:.....

Svenska Kvinnors Vänsterförbund
Viktoriahuset
Linnégat 21B
413 04 GÖTEBORG

POSTTIDNING

BEGRÄNSAD EFTERSÄNDNING
Vid definitiv eftersändning återsänds försändelsen med nya adressen på baksidan (ej adressidan)

Nästa nummer av Vi Mänskor mars 2000

tema:

Fram-tids-tro

Omslagsbild:
Hjördis Levin med storasystrar

Här hittar du Vi Mänskor:
Göteborg: Alternativ Handel, Aniara, Frölunda kulturhus, Haga bokcafé, Pressbutiken, Syndikalistisk Forum. Gävle: Alternativboden Lyktan. Jönköping: Bokcaféet. Kalmar: Bokcafé Arbetarkultur. Karlstad: Bokcaféet, Gjuteriet. Stockholm: Handel o Vandel, Handla För Afrika. Uppsala: Röda Rummet, Uppsala Bokcafé,